

บทที่ 3

วัฒนธรรม

บรรพต วีระศัย

1. ความทั่วไป

ในปัจจุบันมีผู้ให้ความสนใจเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมมีปรากฏอยู่ทั่วไป และความรู้สึกว่าเป็นเรื่องสำคัญและจะต้องใส่ใจเป็นพิเศษ มักมีขึ้นในระยะเวลาต่าง ๆ กัน

1.1 **ประการที่หนึ่ง** ขณะนี้กำลังมีข่าวการเพื่อแยกภูมิภาคได้ภูมิภาคหนึ่งหรือกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งออกจากภูมิภาคที่เป็นประเทศหรือชุมชนใหญ่ระดับชาติ ตัวอย่างคือ กรณีที่มีการแยกส่วนที่เป็นปากีสถานตะวันออก (เบงกอล) เพื่อให้มีการจัดตั้งเป็นประเทศเอกราชต่างหากจากการเป็นปากีสถาน (เดิม) ซึ่งมีทั้งปากีสถานตะวันตกและตะวันออก โดยมีประเทศไทยเดียวคั้นกลาง ต่อมาก็มีการแยกตัวและจัดตั้งเป็นบังกลาเทศเป็นผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2514

1.2 **ประการที่สอง** มักเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่เพิ่งได้รับเอกสารใหม่ ๆ ปรากฏกรณีมีมากในช่วงหลังสังคมโลกครั้งที่ 2 เมื่อหลายสิบประเทศที่เคยอยู่ภายใต้อำนาจของประเทศยุโรปได้รับอิสรภาพ การที่เคยอยู่ภายใต้ประเทศอื่นนาน ๆ ทำให้เกิดความรู้สึกภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของตน

1.3 **ประการที่สาม** การตื่นตัวในการวัฒนธรรมประจำชาติมักมีมากในช่วงที่มีความรู้สึกว่าวัฒนธรรมต่างชาติกำลังแพร่ขยายอิทธิพลเข้ามา ดังนั้น ในช่วงเวลาดังกล่าวจะมีการพูดถึง “เอกลักษณ์ของชาติ” หรือ “วัฒนธรรมอันดีงาม” ของชาติอยู่บ่อย ๆ

คำว่า “วัฒนธรรม” ในปรากฏการณ์ประเภทที่สามที่กล่าวถึงนั้น ใช้ในความหมายของวัฒนธรรม ตามนัยแห่งศัพท์คือ มองในแง่ของความดีความเจริญ

2. ที่มาของศัพท์วัฒนธรรมในภาษาไทย

แหล่งที่มาของศัพท์ “วัฒนธรรม” ที่ใช้ในภาษาไทยนั้นได้มีผู้คนคร่าวไว้ว่า ก่อนจะมีศัพท์ดังกล่าวมีพระภิกขุบูพหนึ่ง คือ พระมหาพูล แห่งวัดมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้ทดลองใช้

คำว่า “ภูมิธรรม” เพื่อแปลคำว่า “culture” ในภาษาอังกฤษ¹ ซึ่งหลักฐานได้มาจากการประชุมของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในปี พ.ศ. 2474

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2475 ปรากฏว่าพระวร wang ทรงเชื่อถือในเรื่องนี้เป็นพิพากษา ขณะทรงพระยศเป็นพระองค์เจ้าวารณ์ไวยากร เป็นผู้ทรงใช้คำว่า “วัฒนธรรม” และเข้าใจกันว่าทรงเป็นผู้บัญญัติศัพท์ดังกล่าว คำว่าวัฒนธรรมที่ใช้ในปัจจุบันใช้ในความหมายที่กว้างขวาง ดังจะกล่าวต่อไป

3. วัฒนธรรม (Culture) : สามความหมาย

มีผู้ให้ความหมายของ “วัฒนธรรม” ในภาคภาษาอังกฤษไว้มาก คือการอธิบายคำว่า “Culture” มีความหมายแตก遣 ใจต่าง ๆ กันนับไม่ถ้วน ร้อยความหมาย และมีผู้วนรวมวิเคราะห์ความหมายไว้เป็นความยาวกว่า 400 หน้า ได้แก่ นักมนุษยวิทยาระดับปรมาจารย์ชาวอเมริกัน 2 ท่าน² แต่ ณ ที่นี่เห็นสมควรแบ่งออกเป็นสามความหมายใหญ่ ๆ ความหมายทั้งสามนั้น ได้แก่

- (1) ความหมายตามราศีพท์ (etymology)
- (2) วัฒนธรรม คือ ขนบธรรมเนียมประเพณี และ
- (3) ความหมายแห่งสังคมศาสตร์

การแยกเป็นความหมายใหญ่ ๆ นี้ก็เพื่อความสะดวกแก่การเข้าใจในระดับเบื้องต้น ดังจะอธิบายต่อไป

3.1 ความหมายที่หนึ่ง ได้แก่ วัฒนธรรมตามราศีพท์เดิม³

ตามความหมายทั้งทางราศีพท์ภาษาอังกฤษและภาษาไทย วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ตีร่าง สิงที่ได้รับการบรุณแต่งให้ดีแล้ว หรือสิงที่ได้รับการยอมรับและยกย่องมาเป็นเวลานานแล้ว

¹ ประพัฒน์ ตระนงค์, กรณีฟังก์ชันธรรมสัมบูรณ์พัฒน์ กิตตินทร์ (กรุงเทพฯ, คณะกรรมการเอกสารชาติ 2526), หน้า 1

² หนังสือดังกล่าวได้แก่ A.L. Kroeber and Clyde Kluckhohn. *Culture*, New York: Vintage Books, 1963.

³ ประวัติและนิรุกดิศาสตร์ของศัพท์ culture มีอธิบายมากใน Raymond Williams, *Keywords : A Vocabulary of Culture and Society* (London: Fontana Paperbacks, 1983), pp. 87 - 93.

อนึ่ง หนังสือที่ประเมินมาก่อนหนึ่ง ได้แก่ Clifford Geertz. *The Interpretation of Cultures*. New York : Basic Books 1973.

ดังนั้น ตัวอย่างวัฒนธรรมตามความหมายนี้ “ได้แก่”

(1) ภาพวาดของจิตรกรที่มีชื่อเสียง เช่น ไมเคิลแองเจโล (Michael Angelo) ซึ่งเป็นชาวอิตาเลียน และ พอล โกเก็ง (Paul Gauguin, 1848 - 1908) ซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศส

(2) ดนตรีของบีโธเฟน (Beethoven) ซึ่งเป็นชาวเยอรมัน และดนตรีของไซกอฟสกี ซึ่งเป็นชาวรัสเซีย และดนตรีไทยของหลวงประดิษฐ์เพราะ

(3) วรรณคดีที่อมตะ เช่น บทละครของวิลเลียม เชกส์เพียร์ (William Shakespeare) ซึ่งเป็นชาวอังกฤษ บานินพันธ์ของรพินทรนาถ รูढ្ឋగูร (Rabindranath Tagore) ซึ่งเป็นชาวอินเดีย และพระราชนิพันธ์เรื่องรามเกียรติ และอีเหนา งานเขียนเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นต้น

วัฒนธรรมตามความหมายแรกนี้มาจากการศักดิ์ “วัฒน” หรือ “พัฒนา” ซึ่งแปลว่า “เจริญ” และตรงข้ามกับคำว่าความเสื่อม วัฒนธรรมจึงตรงข้ามกับ “หายนะธรรม” (decadence) ซึ่งเป็นการประพฤติอันนำไปสู่ความเสื่อม หมายความธรรมเป็นการ “เจริญลง”

ตัวอย่างของหายนะธรรม “ได้แก่” ความฟุ่งเฟือและฟุ่มเฟือยปลายจักรวรดิโรมัน (Roman Empire) หล่ายร้อยปีมาแล้วในยุคนั้นมีการประพฤติปฏิบัติที่โหดร้ายทารุณอึกด้วย อันเป็นผลทำให้จักรวรดิตั้งกล่าวแต่กสลายในที่สุด⁴

3.2 ความหมายที่สอง วัฒนธรรม “ได้แก่” ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ

ขนบธรรมเนียมดังกล่าวหมายรวมถึง ทั้งที่เกี่ยวกับ

(1) วาระสำคัญของชีวิตบุคคล และ

(2) เกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ ของสังคมเอง

ก. ข้อปฏิบัติหรือขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวาระสำคัญ ๆ ของการดำเนินชีวิตของ “บุคคล” ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งสิ้นชีวิต “ได้แก่” ข้อปฏิบัติ รวมทั้งความเชื่อเกี่ยวกับ การตั้งครรภ์ การมีเด็กเกิดใหม่ (เช่นการอุ้ยไฟ) การตั้งชื่อ การนำเด็กเข้าห้องถีอศาสนา การขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีเกี่ยวกับการหมั้น การสมรส ประเพณีเยี่ยมผู้ป่วย ประเพณีเกี่ยวกับการตาย

ข. ประเพณีที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่ของ “คนในสังคม” เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การศึกษา การศาสนา การนั้นทนาการ

⁴ผู้สนใจอ่านเพิ่มเติมได้จาก Edward M. Burns. Western Civilizations (6th edition, New York : Norton, 1963), pp. 238-241.

อ้าง นักประวัติศาสตร์ที่เชี่ยวชาญเรื่องนี้โดยเฉพาะ “ได้แก่” Edward Gibbon คือ *Gibbon's Decline and Fall of the Roman Empire*. Rand, 1979.

- (1) ในกรณีสังคมไทย⁵ วัฒนธรรมตามความหมายนี้มีตัวอย่าง “ได้แก่ ประเพณีโกนจุก บวชนาค ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลงแขกในการทำงาน ประเพณีแห่นางแมวขอนฟัน”
(2) สำหรับต่างประเทศมีประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีการเดินรอบกองไฟของชาวอินเดียแดง หรืออินเดียอเมริกัน (Red Indians or American Indians) ในทวีปอเมริกา

3.3 ความหมายที่สาม : วัฒนธรรม “ตามนัยแห่งสังคมศาสตร์”

วัฒนธรรมตามนี้ยังมีความหมายกว้างขวางที่สุด เพราะมิได้หมายถึงเฉพาะคำนิยามแรก และคำนิยามที่สองแต่มีความหมายที่ครอบคลุมกว้างกว่ามาก กล่าวคือ มีขอบเขตเกินกว่าการเป็นสิ่ง “ดีงาม” หรือเป็น “ชนบทธรรมเนียมประเพณี” ดังอธิบายในรายละเอียดมีตั้งต่อไปนี้

4. วัฒนธรรมตามนัยแห่งสังคมศาสตร์

ตามความหมายของวัฒนธรรมที่ใช้ทางสังคมศาสตร์หรือพุทธิกรรมศาสตร์ (behavioral sciences) มีผู้ให้คำจำกัดความต่าง ๆ กันดังนี้ เช่น :

4.1 คำนิยามที่หนึ่ง : วัฒนธรรม ได้แก่ พฤติกรรมที่เข้า “รูปแบบ” หรือนิลักษณะเป็น “กระแส” (behavior patterns) ซึ่งมีการส่งต่อถ่ายทอดโดยใช้สัญลักษณ์ (symbols)

ก. คำว่า “กระแส” (Pattern) เป็นศัพท์ทางวิชาการซึ่งหมายถึงรูปแบบอันเกิดขึ้นจากการกระทำซ้ำ ๆ กัน ตัวอย่างของกระแสหรือรูปแบบ อันจัดว่าเป็นวัฒนธรรม คือ

- (1) การทักทายกันเมื่อพบผู้คุ้นเคยกัน
- (2) การแปรปั้น
- (3) การเขียนหนังสือโดยใช้ปากกาหรือดินสอ
- (4) การเข้าแสวงหอเชื้อของนักเรียน
- (5) การขับรถตามช่องทางจราจร
- (6) การยืนแบบรายการเสียงภาษาอีกราย
- (7) การเข้านั่งสอบตามระเบียบของสถาบัน
- (8) การเข้ารับพระราชทานปริญญาของผู้เรียนจบหลักสูตร ฯลฯ

⁵ในประเทศไทยมีผู้เขียนเกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ หลายท่านด้วยกัน สำหรับผู้ที่ได้รับการอ้างถึงมากที่สุดผู้หนึ่ง คือ พราญาอนุมา Narachan (ເສົ້າຍໂກເຄີດ) ตัวอย่าง “ได้แก่ ເສົ້າຍໂກເຄີດ ວັດທະນາແລະກ່ຽວເພັນຕ່າງໆ ຂອງໄກ້ ສ້ານັກພິມພັກວໜ້າ, 2503 ນອກຈາກນັ້ນຢືນມີຂໍອເພີ້ນອື່ນ ຖ້ອງຮັບກຳນົດກຳນົດ ອີກຮົມທັງໝົດ ເຊັ່ນ ສັນພັນທຶນ ຂອງ ມ.ຣ.ວ.ຄຶກຖຸທີ່ ປຣາໂມຊ

ข. วัฒนธรรมตามนัยแห่งสังคมศาสตร์มีความหมายกว้างขวางมาก คือ ครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็น “ผลงาน” หรือ “ผลแห่งการกระทำ” ของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นทางวัตถุ หรืออวัตถุ

ค. ตัวอย่างของวัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ กระดานชนวน สมุด สายไฟฟ้า เครื่องวิทยุ เครื่องวิทยุโทรศัพท์ ตะเกียงเจ้าพายุ สมุดไก่ ตะปู กรอบรูป กระเบื้องหิน ของเล่นเด็ก อาคารเรียน อาคารสำนักงาน ฯลฯ

ง. ตัวอย่างของวัฒนธรรมทางอวัตถุมีดังต่อไปนี้ คือ ศาสนา ศีลธรรม สถาบันครอบครัว ศรีทนา ความเป็นผู้นำ ฯลฯ

จ. วัฒนธรรมตามนัยแห่งสังคมศาสตร์กินความถึงพฤติกรรมหรือ ทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งมีลักษณะดังนี้ :

(1) เป็นพฤติกรรมหรือสิ่งที่เกิดขึ้นจาก “การเรียนรู้” ด้วยการสื่อสารต่อกัน

(2) เป็น “ขนบธรรมเนียมประเพณี” หรือ “ຈາກີຕໍ” คือ มีการประพฤติปฏิบัติต่อ กันมา

(3) เป็น “สถาบันสังคม” ต่าง ๆ เช่น สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง สถาบันการอาชีพ สถาบันการทหาร ฯลฯ

ฉ. วัฒนธรรมไม่มีในสัตว์ที่ต่ำกว่ามนุษย์

โดยที่ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรม ได้แก่ การรู้จักใช้สัญลักษณ์ ดังนั้นจึงถือกันว่า สัตว์ที่ต่ำกว่ามนุษย์ (subhuman) ไม่มีวัฒนธรรม

สัตว์ต่ำกว่ามนุษย์ ได้แก่ สัตว์โลกอื่น ๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ เช่น สุนัข เสือ ช้าง ปลา นกอินทรี สัตว์เหล่านี้ขาดการพัฒนาทางภาษาซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญในการสื่อสาร และส่งท่องวัฒนธรรม ดังนั้นสัตว์จึงไม่อาจมีวัฒนธรรมได้

พึงเข้าใจว่าวัฒนธรรมมีได้เฉพาะแต่ในมนุษย์เท่านั้น ในสัตว์ที่ต่ำกว่ามนุษย์แม้จะมีการสื่อสารอยู่บ้าง แต่การพัฒนาทางภาษาบกพร่องอยู่มาก แม้ว่าจะมีการสื่อสารต่อกันได้บ้าง ก็ตาม แต่เป็นในระดับที่เรียกว่าง่าย ๆ และไม่ลึกซึ้งพอที่จะส่งทอดต่อความหมายที่ слับซับซ้อน หรือเป็นนามธรรมได้

4.2 คำนิยามที่สอง : วัฒนธรรม ได้แก่ วิถีชีวิตรูปแบบแต่ละสังคมซึ่งเกิดขึ้นเพื่อสนับสนุน ความจำเป็นในการอยู่รอดในการสืบทอดของความเป็นมนุษย์ และในการจัดระบบสังคม อาจแยกอธิบายเป็นข้อ ๆ ดังนี้

ก. ประการแรก : ความข้าม派นในการอยู่รอด

มนุษย์ตั้งแต่สมัยเริ่มต้นที่ถือกำเนิดขึ้นมาในโลกเป็นเวลานานกว่าหนึ่งล้านปีมาแล้ว ได้พบว่าจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติในทุกวิธีทางเพื่อให้ตนเองอยู่รอด ดังนั้นจึงคิดวิธีการประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ขึ้น เช่น เครื่องมือที่ใช้ในการล่าสัตว์ เครื่องมือในการทำการเพาะปลูก การทำที่กำบังเดดและฟันและภัยนตรายจากสัตว์ร้าย การทำเครื่องนุ่งห่ม การประดิษฐ์เครื่องใช้ เครื่องจักร ฯลฯ

ต่อมาการทำเพื่อสนองความอยู่รอดนี้ได้ขยายมาเป็นการประดิษฐ์สิ่งอื่น ๆ ด้วย ได้แก่ วัตถุต่าง ๆ ที่ใช้ต่อสัตว์ เครื่องเขียน ผ้า ฯลฯ ที่ใช้สำหรับการจัดระเบียบสังคม ตัวอย่าง ได้แก่ เข็มหมุด ไม้จิมพื้น ที่เขียนบนหรือ ถ่ายภาพ เครื่องคิดเลข นาฬิกา รถจักรยานยนต์ เครื่องบิน ยานอวกาศ (space vehicle) รถถัง ฯลฯ

บ. ประการที่สอง : การจัดระเบียบสังคม

รัฐธรรมนูญ “ได้แก่ รูปแบบแห่งการจัดระเบียบสังคม ตัวอย่างของการจัดระเบียบสังคม คือ การรวมตัวของมนุษย์ขึ้นเป็น “เผ่าชน” เช่น

- (1) การรวมตัวขึ้นเป็นชาวเขาเผ่าต่าง ๆ (hilltribes)^๖ ในประเทศไทย
- (2) การรวมตัวของชาพื้นเมือง (aborigines) ในออสเตรเลีย
- (3) การที่คนพื้นเมืองอเมริกัน (อินเดียนแดง) รวมตัวกันขึ้นเป็นเผ่าต่าง ๆ เช่น เผ่าอาปาเช่ (Apache) เผ่าเชอโรเก่ (Cherogee) เป็นต้น

การรวมตัวของสังคมเข้าสู่สังคม “สังคมการเมือง” มีรูปแบบอื่น ๆ อีก คือเป็น “นครรัฐ” (city state) หรือเป็น “รัฐประชานาชาติ” (nation-state)

นอกจากนี้ยังหมายถึง การจัดระเบียบของสังคม เช่น การมีความสัมพันธ์ต่อกัน ในฐานะเครือญาติ (kinship) การมีความสัมพันธ์ต่อกันแบบศักดิ์สิทธิ์ (feudal ties) และแบบอื่น ๆ ฯลฯ

ก. ประการที่สาม : วิถีแห่งพุทธกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

ตัวอย่าง ได้แก่ การยิมทักษะ การแสดงความเสียใจหรือความดีใจ การขัดเยี้ยงกัน การแสดงปัญญา การสัมมนา การเปิดประมูล การซื้อขาย การเล่นกีฬาฟุตบอล การแสดงภาพยนตร์ การไปตัดผม ฯลฯ

^๖ ข้อเที่ยวนี้ยกเว้นชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในประเทศไทยมีมากพอสมควรทั้งเป็นภาษาไทย และที่เป็นภาษาอังกฤษ ตัวอย่าง ได้แก่ สุนทรี ศิลพัฒน์, ชาว夷ในประเทศไทย, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2526

4.3 คำนิยามที่สาม คำนิยามที่พอกจะถือเป็น “มาตรฐาน” มีหลายคำนิยาม แต่เพื่อสะดวก จะยกมาเพียงคำนิยามเดียวเท่านั้น

ก. คำนิยาม

“วัฒนธรรม ได้แก่ รูปแบบ หรือกระบวนแห่งพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจสิน พฤติกรรมดังกล่าวรวมทั้งทัศนคติ ค่านิยม ความรู้ และบรรดา วัตถุทั้งหลาย พฤติกรรมและสิ่งทั้งหลายดังกล่าวมาแล้วมีการรับและมีการส่งทอดต่อไปยังบรรดา สมาชิกแห่งสังคม”⁷

ข. ลักษณะของวัฒนธรรม

สมควรที่จะแยกลักษณะต่าง ๆ ของวัฒนธรรมตามคำนิยาม “มาตรฐาน” ข้างต้น ทั้งนี้โดยกำหนดเป็น 6 ลักษณะ คือ

- (1) วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้
- (2) วัฒนธรรมเป็น “รูปแบบ” หรือ “กระบวน” แห่งพฤติกรรมอัน เกิดขึ้นจากการเรียนรู้
- (3) วัฒนธรรม ได้แก่ ผล หรือ ผลิตผลแห่งการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรม หรือวัตถุ
- (4) วัฒนธรรม มีการรับโดยบรรดาสมาชิกแห่งสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ “วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมหรือสิ่งที่สมาชิกของสังคมมีส่วนเป็นเจ้าของไม่มากก็น้อย”
- (5) วัฒนธรรมมีการถูกส่งต่อหรือได้รับการถ่ายทอดมา
- (6) วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจสิน

5. วัฒนธรรมตามความหมายแห่งสังคมศาสตร์ : คำนิยามมาตรฐาน

คำนิยามข้างต้นที่เรียกเป็นระดับ “มาตรฐาน” นั้นสมควรจะอธิบายเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

5.1 องค์ประกอบที่หนึ่ง : วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้

พฤติกรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ คำว่า “เรียนรู้” หมายความว่า เป็น สิ่งที่ได้รับมาภายหลัง (acquired) การที่กำเนิดมาแล้ว กล่าวคือ มีเชิงสืบสานโดย “ทายะ สมบัติ” หรือ “เชิงพันธุกรรม” (hereditary) ดังนั้น ลักษณะของชีววิทยาจึงไม่ใช่วัฒนธรรม เช่น การมีผิวขาว หรือผิวดำ ผนวกกัน หรือผนตร ไม่เป็นส่วนของวัฒนธรรม เพราะมีติดตัวมาแต่

⁷John F. Cuber. Sociology (6th ed., New York : Appleton-Century-Crofts, 1968), p. 76

กำเนิด อย่างที่เรียกว่าฝังมาใน “สายเลือด” ซึ่งก็ได้แก่ การถ่ายทอดมาโดยทางหน่วยพันธุกรรม คือ ยีน “gene”

ก. พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากปฏิกิริยาของร่างกายโดยตรง (reflexes) ไม่จัดว่าเป็น วัฒนธรรมพุทธิกรรมที่ ไม่ใช่ วัฒนธรรม เพราะเป็นปฏิกิริยาทางสรีระ หรือทางก้ามเนื้อที่เป็น ไปโดยอัตโนมัติอันเกิดขึ้นอย่างบังคับไม่ได้ มีตัวอย่าง ได้แก่

(1) การกระพริบตาที่เกิดขึ้นเอง (ไม่เจตนากระพริบ) และเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ เพราะแสงเข้าตา หรือด้วยเหตุอื่น

(2) การไอ เพราะเป็นหวัด (มีเชื่อมใจไอ) หรือกระเอมเพื่อให้คนอื่นทราบว่า คนมาแล้ว หรืออยู่ที่ใดที่หนึ่ง

(3) การที่มีอสุหัส頓กลับเองเมื่อสัมผัสถกับของร้อนจัดหรือเย็นจัด

ข. อย่างไรก็ตาม ควรทราบว่าพุทธิกรรมต่อไปนี้ก็อ่อนเป็นวัฒนธรรมได้ทั้งสิ้น ทั้งนี้ เพราะเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ ตัวอย่างได้แก่ การส่งผลลัพธ์ การจะกระพริบตา หรือจะใจ ทำตาหลีก การแปรปองฟัน การหวีผูม การเข้าคิวเพื่อช้อต์วรรษาไฟ การเล่าเรื่อง การกล่าวชมหรือ ตำหนิ

ค. ตัวอย่างอื่น ๆ ของวัฒนธรรมอันเป็นผลจากการเรียนรู้ทั้งสิ้น ได้แก่

(1) การไปดูภาพชนรร	(11) การโยนโบว์ลิง
(2) การแสดงความดีใจ	(12) การเล่นหมากเก็บของเด็ก
(3) การแก้ปัญหาคณิตศาสตร์	(13) การเล่นโยคะ
(4) การเป็นกังวลเรื่องสุขภาพของ	(14) การแข่งรถ
ตนเอง (หรือของผู้อื่น)	(15) การขึ้นเครื่องบิน
(5) การใช้ศัพท์แสดง	(16) การอ่านหนังสือพิมพ์
(6) การโภนศีรษะของนักบวช	(17) การดูละครโทรทัศน์
(7) การบูชาพระ	(18) การเขียนจดหมาย
(8) การแสดงละคร	(19) การโทรศัพท์
(9) การพากษ์โขน	(20) การร้องเพลง
(10) การเล่นกัยกรรม	

ง. การเรียนรู้อันเป็นบ่อกิดแห่งวัฒนธรรมนั้นอาจเกิดขึ้นได้ทั้งโดย “การรู้ตัว” และ “ไม่รู้ตัว”

(1) การเรียนรู้โดยรู้ตัวหรือรู้ระลึก (**conscious**) คือรู้ว่ากำลังเรียนอะไรอยู่ เช่น รู้ว่ากำลังเรียนข้อburnon ที่รู้ว่ากำลังฝึกวิปัสสนา รู้ว่ากำลังเรียนโดยคิด เป็นต้น

(2) การเรียนรู้โดยไม่รู้ตัวหรือไม่รู้ระลึก (**unconscious**) เช่น การเอาอย่าง หรือการ “เลียนแบบ” มีตามารดา หรือการเอาอย่างเพื่อนฝูง

จ. พฤติกรรมซึ่งเป็นวัฒนธรรมอาจแบ่งออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ พฤติกรรมชัดแจ้ง และพฤติกรรมแอบแฝง

(1) พฤติกรรมชัดแจ้ง (**overt behavior**) มีตัวอย่างได้แก่ การปีตตาด การใช้ดุเกียบหรือข้อนส้อม การขับรถม้าหรือรถยนต์ การเขียนหนังสือ

(2) พฤติกรรมแอบแฝง หรือรู้ได้ยาก พฤติกรรมไม่ชัดหรือพฤติกรรมปิด (**covert behavior**) เป็นพฤติกรรมที่เห็นหรือทราบได้ค่อนข้างยาก ตัวอย่างมีต่าง ๆ กัน เช่น การวางแผนการในใจ การมีความพึงพอใจตนตระ ภารมีข้อกังข่าว่าเทพเจ้ามีจริงหรือไม่จริง ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การเคารพบุชาไวรบุรุษ การชอบภาพเขียน การคิดคำนวณคอมพิวเตอร์ การแก้ปัญหาอักษรไม่วัดวยการคิด และ ฯลฯ

ฉ. ตัวอย่างเพิ่มเติม ขอเน้นว่ากระบวนการคิด กระบวนการแสดงความคิดเห็น การตั้งข้อสงสัย การมีครรัทธา การมีความรู้สึกอดติ⁸ การแสดงความเคารพบุชาล้วนแล้วแต่จัดอยู่ใน “วัฒนธรรม” ตามนัยแห่งสังคมศาสตร์ ได้ทั้งสิ้น

5.2 องค์ประกอบที่สอง : วัฒนธรรมเป็นรูปแบบหรือเป็น “กระบวน” แห่งพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ (**pattern of learned behavior**)

รูปแบบหรือกระบวนแห่งพฤติกรรมอันจัดได้ว่าเป็นวัฒนธรรมมีความหมาย 3 ประการ ดังต่อไปนี้

ก. ประการที่หนึ่ง วัฒนธรรมเป็นรูปแบบของพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่มีต่อกัน หมายความว่า มิใช่เป็นการกระทำโดยอิสระ หรือเป็นเอกเทศแยกออกจากกัน การที่มีลักษณะแห่งความสัมพันธ์ต่าง ๆ นั้นจัดได้ว่าเป็น “รูปแบบ” หรือ “กระบวน” ดังที่ว่าอย่างต่อไปนี้

⁸ อคติเป็นการแสดงความรู้สึกหรือทัคติกติ ภาษาอังกฤษใช้ว่า “prejudice” แต่หากเป็นการกระทำ คือมีการ “เลือกปฏิบัติ” เพราะอคติมากกว่า “discrimination”

(1) ตัวอย่างที่หนึ่ง การอ่านข้อความที่กำลังอ่านอยู่ขณะนี้เป็นพฤติกรรมที่เป็นรูปแบบหรือกระสวน เพราะเกี่ยวพันกับพฤติกรรมส่วนอื่น ๆ เช่น ขณะที่นักศึกษากำลังอ่านข้อความในหนังสือนี้จะมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องต่าง ๆ เช่น การอ่านนั้นอาจเกี่ยวกับ

1. การที่คร่าจะทราบว่าวัฒนธรรมคืออะไร
2. การที่จะสอบถามให้ได้คะแนน
3. การเกี่ยวพันกับส่วนอื่น ๆ ของพฤติกรรม คือ ทัศนคติว่าชอบหรือไม่ชอบข้อความนี้ เป็นต้น

(2) ตัวอย่างที่สอง การซழจันทร์วันเพญ หรือการดูพระอาทิตย์อุทัยหรืออัสดงในชนบท ก็จัดได้ว่าเป็นกระสวนพฤติกรรมอย่างหนึ่งและอยู่ในขอบข่ายแห่งการเป็นวัฒนธรรม การที่เป็น “รูปแบบ” หรือ “กระสวน” เพราะมีลักษณะเกี่ยวพันกับสิ่งต่าง ๆ เช่น เกี่ยวพันกับการเพลิดเพลินการตอบสนองสิ่งเร้า (stimulus) และการมีมโนภาพ ความเพ้อผันท์ได้มาจากการพฤติกรรมอื่น ๆ เช่น จากการเรียนวรรณคดี หรือจากการดูรูปภาพ เป็นต้น

บ. ประการที่สอง : วัฒนธรรมเป็นรูปแบบหรือกระสวนในความหมายว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปเมื่อมีการติดต่อกันหรือที่เรียกว่า มีประทับสัมสรรษ หรือ “interactions” เช่น ความสัมพันธ์ระหว่าง

- (1) ผู้รับกับผู้ให้
- (2) บิดามารดา กับบุตร
- (3) สามีกับภรรยา
- (4) รัฐบาลกับราษฎร
- (5) ผู้บังคับบัญชา กับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา
- (6) นายแพทย์กับคนไข้
- (7) ศิษย์กับอาจารย์
- (8) นายจ้างกับลูกจ้าง
- (9) เพื่อนต่อเพื่อน
- (10) นักกีฬาทีมเดียวกัน หรือนักกีฬาทีมหนึ่งกับอีกทีมหนึ่ง

ค. ประการที่สาม วัฒนธรรมเป็น “รูปแบบ” หรือ “กระสวน” แห่งพฤติกรรมในความหมายว่าเป็น “วิถีชีวิต” หรือ วิถีการดำรงชีวิตของชนชาติหนึ่ง หมู่ชนหนึ่ง คนจำนวนหนึ่ง วัฒนธรรมในความหมายนี้มีตัวอย่างได้แก่

(1) วัฒนธรรมชาติ (National "way of life") ซึ่งเป็น "กระแส" หรือ "รูปแบบ" ของคนในชาติทั้งหมด

"วิถีชีวิต" ระดับชาตินี้ย่อมแตกต่างกันไปตามกาลสมัย คือไม่ใช่จะอยู่คงที่ เสมอไป ตัวอย่างคือ

- กรณีสิงคโปร์ วิถีชีวิตของคนสิงคโปร์ภายใต้รัฐบาลนายลีกวนยิว (Lee Kuan Yew) แตกต่างจากสมัยก่อน เช่น ขณะนี้เน้นเรื่องความสะอาด เน้นเรื่องการอยู่ในระเบียบวินัย ทั้งนี้ แตกต่างจากวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมเมื่อประมาณ 30 ปีมาแล้ว ซึ่งมีการปกครองในรูปแบบที่แตกต่างออกไป

- กรณีอเมริกัน วิถีชีวิตของคนอเมริกันสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สองย่อม แตกต่างจากสมัยเริ่มก่อตั้งประเทศใหม่ ๆ ในเรื่องนักสังคมวิทยาที่มีชื่อเสียงผู้หนึ่ง คือ เดวิด ริสแมน⁹ และคณะ ได้พูดถึงความมีลักษณะอุปนิสัยและสไตล์ของการดำรงชีวิต 3 แบบใหญ่ ๆ ได้แก่ วิถีชีวิตแบบ "ประเพณีนำ" หรือแบบ "ธรรมเนียมบัญชา" (tradition-directed) วิถีชีวิตแบบ "สำนึกนำ" หรือ "ปณิธานนำ" (inner-directed) และวิถีชีวิตแบบ "ผู้อื่นนำ" (other-directed)

ในยุคเริ่มต้นที่เดียว วิถีชีวิตของคนอเมริกันเป็นแบบ "ประเพณีนำ" คือนิยม การคงสภาพเดิม (Status quo) ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง ต่อมากลายเป็นยุคที่เน้นการขยันหมั่นเพียร และการประพฤติปฏิบัติที่มุ่งมั่นให้เกิดความสำเร็จ คือยุคแห่ง "สำนึกนำ" และเมื่อบ้านเมืองเจริญทางวัฒนาการแล้วก็มีแนวโน้ม (โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ ๆ) ที่จะมีลักษณะเออนเอียงไปในทาง "ผู้อื่นนำ" คือ ชอบประพฤติปฏิบัติตามคนร่วมสมัย ซึ่งทำให้ขาดลักษณะของความเป็นตัวของตัวเอง อาจเรียกได้ว่าเป็นการปฏิบัติตามแฟชั่นต่าง ๆ

(2) วัฒนธรรมคน ๆ หนึ่ง (a man's "way of life") ซึ่งเป็นรูปแบบ หรือ "สไตล์" ของแต่ละคนไม่เหมือนกัน

(3) วัฒนธรรมชาวชนบท (a rural's "way of life") ซึ่งเป็นรูปแบบของการดำเนินชีวิตหนักไปในทางเกษตรกรรม การอยู่ในสังคมที่ไม่มีผู้คนหนาแน่น วิถีชีวิตย่อมแตกต่าง จากผู้ที่มีชีวิตอยู่ในเมืองใหญ่ ๆ ซึ่งบ้านเรือนตั้งอยู่ใกล้ชิดกันมาก การคมนาคมในเมืองใหญ่ ๆ ประกอบไปด้วยถนนหกว้างมาก แต่ก็มีบัญหาการคับคั่งของจราจร

⁹David Riesman, et al. *The Lonely Crowd*. Yale University Press, 1973.

(4) วิถีชีวิตนักการเมือง (*a politician's "way of life"*) ซึ่งเป็นรูปแบบของ การดำรงชีวิตแบบหนึ่ง เป็นกรณีของผู้ที่จะต้องใช้ชีวิตกับสาธารณะ

(5) นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างอื่น ๆ อีก เช่น วิถีชีวิตของนักศึกษา ซึ่งย่อมา แต่ก็ต่างหากไป เช่น ในแง่ของการเป็น

– นักศึกษาระดับมหาวิทยาลัยหรือระดับวิทยาลัย

– นักศึกษาในประเทศไทย

– นักศึกษาในสถาบันรัฐบาลหรือเอกชน

– นักศึกษาวิทยาเขต (campus) ที่ตั้งอยู่ในเมืองหรือต่างจังหวัด

(6) วิถีชีวิตนักธุรกิจ ซึ่งเป็นรูปแบบของการดำรงชีพด้วยการประกอบอาชีพที่มีการลงทุน มีการเสี่ยง มีการคำนึงถึงผลกำไรขาดทุน ฯลฯ

5.3 องค์ประกอบที่สาม : วัฒนธรรมได้แก่ ผล หรือผลิตผลของพฤติกรรม (the products of behavior)

ก. ความน่า

วัฒนธรรมมีความหมายรวมถึง ผลิตผลต่าง ๆ ของมนุษย์ คำว่า “ผลิตผล” หมายถึง ซึ่งเกิดจาก “มโนกรรม” (การคิด) “วิจกรรม” (การพูด) และ “ภยกรรม” (การกระทำ) กล่าวคือ

(1) ผลิตผลในใจ หรือ ทัศนคติ ความเชื่อ ความรู้สึก (เจตคติ)

(2) ผลิตผลในด้านวิจกรรม มีตัวอย่างคือ การพูดคุยกัน การแสดงสุนทรีย์ การเจรจาสันติภาพ การซื้อขาย การสอน การถามบัญชา การอภิปราย ฯลฯ

(3) ผลิตผลในด้านภยกรรม มีตัวอย่างคือ การเขียน การทำไร้โคนา การฝึกภาษาบริหาร การอุทิศตนเพื่อรักษาของตัวเอง การประดิษฐ์เครื่องคอมพิวเตอร์ การขับยานพาหนะ การเล่นสกี การขุดดิน การเล่นตะกร้อ การซ้อมท่อประปา การตัดหญ้า ฯลฯ

ข. องค์ประกอบแห่งผลิตผลของพฤติกรรม

วัฒนธรรมหมายรวมถึง ทัศนคติ ทัศนะ ค่านิยม ความรู้สึกต่าง ๆ ซึ่งจะได้แจ้งแจงรายละเอียดดังนี้ :

(1) วัฒนธรรม หมายถึง ทัศนคติ (attitudes)

ทัศนคติ ได้แก่ “ความพร้อมที่จะแสดงออกซึ่งพฤติกรรม” หรือ “พร้อมที่จะมีการกระทำ”

- ทัศนคติเป็นความรู้สึกภายในซึ่งมีวัตถุ บุคคล หรือแม้กระทั่งวัตถุ ทัศนคติอาจแยกออกเป็นในทางปฏิฐาน หรือในทางบวก ในทางนิเสธหรือในทางลบ หรือแบบกำกังกันโดยสรุปคือ อาจแยกเป็น การรู้สึกชอบ ชั้ง หรือเฉย ๆ ต่อบุคคล วัตถุ องค์การ หรือຄณะบุคคล
- การมีฉันท์ทางคติ คือ พ้อใจหรือชอบสิ่งใด เช่น ชอบคนผิวน้ำ หรือชอบคนผิวดำ จัดเป็นทัศนคติ
- การมีอุดติ จัดว่าเป็นทัศนคติอย่างหนึ่ง คือ การรังเกียจ เช่น รังเกียจคนผิวหายก เป็นต้น

(2) วัฒนธรรม หมายความถึง ทัศนะหรือวรรณะ (opinion)

ทัศนะหมายถึง การแสดงทัศนคติให้ปรากฏ เช่น ในรูปของการพูด หรือในรูปของการเขียน เรียกว่าความเห็นนั้นเอง

(3) วัฒนธรรม หมายถึง ค่านิยม หรือคุณค่า (values)

คุณค่าหรือค่านิยมได้แก่ การยกย่องว่าอะไรเป็นของดีหรือไม่ดี อะไรเป็นของน่านิยมหรือไม่นิยม สิ่งที่เราถือว่ามีคุณค่า คือสิ่งที่เราถือว่าดีมีประโยชน์หรือควรกระทำ คุณค่าหรือค่านิยมแตกต่างกันแล้วแต่วัฒนธรรมจะเป็นอย่างไร

ตัวอย่าง ได้แก่ วัฒนธรรมเกี่ยวกับการสมรส และครอบครัว¹⁰ การที่ถือว่า การมีสามีเดียวราษฎรเดียวเป็นเรื่องของวัฒนธรรมของแต่ละชาติ บางชาติหรือผู้นับถือศาสนา บางศาสนาไม่ยอมรับค่านิยมแห่งการมีภรรยาเดียว ตัวอย่างคือ อาจมีค่านิยมแปลง ๆ อกไป คือ ยอมให้ผู้หญิงมีสามีหลายคนในขณะเดียวกัน (ระบบพหุสามี หรือ polyandry)

อนึ่ง บางวัฒนธรรมไม่ยอมรับเรื่องการหย่าร้าง (divorce) คือถือว่าถ้าสมรสแล้วจะยกเลิกการสมรสไม่ได้ แต่วัฒนธรรมประเภทนี้ถูกอิทธิพลของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากขึ้น แล้วจึงเริ่มยอมรับว่าหากการดำเนินชีวิตอยู่ด้วยกันมีปัญหามาก ก็ควรยอมให้มีการหย่าร้างได้ บางวัฒนธรรมยอมรับเพียงการแยกกันอยู่ (separation) โดยไม่มีการหย่าร้างอย่างเป็นทางการ

แนวความคิดว่า วัฒนธรรมมีคุณค่าที่ต่างกันนี้เรียกว่า “สัมพัทธภาพทางวัฒนธรรม” (Cultural relativism) สัมพัทธภาพหมายถึง กฎเชื่อมโยงหรือสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ตรงข้ามกับคำว่า “absolutism” ซึ่งหมายถึง การกำหนดที่แน่นอนไม่ผันแปร แนวคิด “absolutism”

¹⁰ Bernard Berelson and Gary A Steiner, *Human Behavior* (New York: Harcourt, Brace, World 1964) pp. 297-323

มีตัวอย่าง คือ การถือแบบหลักการของศาสนาคริสต์นิกายแคಥอลิกที่ว่า การสมรสมีลักษณะเป็นการผูกพันที่ “ศักดิ์สิทธิ์” คือเมื่อแต่งงานแล้ว จะมีการหย่าร้างไม่ได้ สำหรับแนวความคิดแบบ “สัมพัทธภาพ” ซึ่งแพร่หลายมากขนาดนี้ คือถือว่าค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เกิดขึ้นโดยมนุษย์ ดังนั้นค่าธรรมเนียมย่อมผิดแยกแตกต่างกันไปตามแต่ “ภาระ” (คือคุณสมบัติ) และ “เทศะ” (สถานที่) แนวคิดแบบสัมพัทธภาพนี้เห็นได้ชัดในบางเรื่องเท่านั้น ตัวอย่าง คือ การที่ทรงผมผู้ชายหรือผู้หญิงไทยในยุคปัจจุบันแตกต่างจากสมัยพ่อขุนรามคำแหงหรือแตกต่างจากที่นิยมกันในยุโรป เป็นต้น

(4) วัฒนธรรม หมายถึง ความเชื่อ (beliefs) ความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ มีตัวอย่าง ได้แก่

- การเชื่อว่าทำดียอมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว หรือความเชื่อในกฎหมายแห่งกรรม
- ความเชื่อเกี่ยวกับผีสางเทวดา
- ความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด
- ความเชื่ออื่น ๆ เช่น ถือว่าตายแล้วสูญ¹¹

ความเชื่อเป็นลักษณะแห่งวัฒนธรรมอย่างหนึ่งนั้นมิใช่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาเท่านั้น แต่รวมถึงความเชื่อทางด้านอื่น ๆ ได้แก่ การเชื่อถือลัทธิการเมือง หรือ การเชื่อถือลัทธิเศรษฐกิจ เป็นต้น

(5) วัฒนธรรม หมายความถึง องค์แห่งความรู้ (body of knowledge) หรือ วิทยาการ สรรพวิชาทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นทางวิจิตรศิลป์ ทางมนุษยศาสตร์ ทางวิทยาศาสตร์ ทางสังคมศาสตร์ หรือแม้แต่ทางโภราศาสตร์ ก็จดอยู่ในขอบข่ายแห่งการเป็นวัฒนธรรมได้ทั้งสิ้น

ตัวอย่างมีดังนี้

- การที่เราทราบว่า 9 หารด้วย 3 มีผลเป็น 3 ก็เป็นผลจากวัฒนธรรม คือ เมื่อดูจากการเรียนรู้วิชาคณิตศาสตร์
- การที่เราสามารถอ่านหนังสือหรืออ่านป้ายโฆษณาตามที่ต่าง ๆ ได้ ก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจากการได้เรียนมาก่อน
- การมีความรู้ในทางสุนทรียภาพหรือเรื่องความสวยงามก็เป็นวัฒนธรรม จะเห็นได้ว่ามาตรฐานแห่งความเป็น “สุนทรีย์” เช่นในดนตรีแตกต่างกันตามวัฒนธรรม ตัวอย่าง

¹¹ในบางสังคมในบางช่วงแห่งประวัติศาสตร์ มีความเชื่อว่าเมื่อตายไปแล้วจะกลับมีชีวิตในร่างเดิมได้อีก ความเชื่อนี้เป็นรากฐานของการเก็บรักษาศพไว้ในสภาพเดิมให้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้ ลังกรนี้ของคนอียิปต์โบราณซึ่งเก็บรักษา mummies ไว้

คือ ผู้ที่เกิดและเติบโตในอาชีวกรรมมีความรู้สึกทางสุนทรียภาพที่แตกต่างจากผู้ที่เกิดและเติบโตในสังคมนคร (urban society) ของยุโรปหรือสหรัฐอเมริกา

5.4 องค์ประกอบที่สี่ : วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สานเชิงของสังคมรับไว้หรือรู้สึกว่ามีส่วนเป็นเจ้าของไม่นากกันน้อย

ส่วนที่เป็นวัฒนธรรมนั้นเป็นอะไรก็ได้ เช่น การเล่นปิงปอง การพูดภาษาเดียวกัน การนับถือศาสนา การยอมรับในระบบการปกครองที่มีอยู่ คำอธิบายเพิ่มเติมดังนี้ คือ

ก. ในเรื่องศาสนา

สังคมหนึ่ง ๆ ยอมมีศาสนาภายในสังคมนั้น สังคมหนึ่งอาจมีหลายศาสนาได้ แต่ละคนในศาสนาตน ๆ คือศาสนาของแต่ละศาสนาย่อมถือว่าศาสนาตนเป็นของตน คือมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ

อนึ่ง ณ ที่นี้พึงเข้าใจว่าศาสนาในความหมายทางสังคมศาสตร์นั้นเน้นเรื่องความเชื่อ หรือการมีศรัทธาอย่างแน่นแฟ้น ดังนั้นแม้จะเป็นศาสนาประเภทที่ไม่มีการจัดองค์กร หรือโบสถ์วิหารก็อาจจัดเป็นศาสนาได้ เช่น ความเชื่อในการบูชาบรรพบุรุษ หรือการเคารพเทพเจ้า หรือวิญญาณที่ล้วนอยู่ ณ ที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบนบกในน้ำ หรือแม้แต่ในอากาศ (spirits worship)

ก. ในเรื่องอุปนิสัย

แม้คนไทยจะมีอุปนิสัยลักษณะท่าทางไม่เหมือนกันที่เดียว แต่ก็พอกล่าวได้ว่าคนไทยส่วนใหญ่มีอุปนิสัย หรือลักษณะประจำตัวอย่างไร อุปนิสัยเช่นว่านี้เป็นลักษณะที่สมาชิกของสังคมไทยเป็นเจ้าของ จึงจัดได้ว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง

ก. ในเรื่องนักงานการ

ตัวอย่างคือ การเล่นตะกร้อ แม่ผู้ชายไทยบางคนจะเล่นตะกร้อไม่เป็น หรือผู้หญิงไทยไม่เล่นตะกร้อ แต่ในฐานะเป็นคนไทยก็ย่อมรู้สึกว่าการกีฬาประเภทนั้นเป็นของชาติหรือเป็นของสังคมไทย

นอกจากนี้ ยังมีการนับถือการที่แพร่หลาย เช่น การรำวง ซึ่งหลายคนภายนอกประเทศไทยอาจรำไม่เก่ง หรือรำไม่เป็น แต่ก็จัดได้ว่าคนไทยรู้สึกว่าตนเป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้นอยู่ด้วย

5.5 องค์ประกอบที่ห้า : วัฒนธรรมมีการถูกส่งต่อหรือได้รับการถ่ายทอด

ก. ลักษณะแห่งการส่งต่อ

การส่งต่อหรือถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้ อาจส่งต่อโดยลักษณะต่าง ๆ กัน คือ อาจเป็นจราจรทางเดียวกันหรือสองทางก็ได้ พอจะกล่าวได้เป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่

(1) **ประเภทที่หนึ่ง** ส่งจากผู้ใหญ่ทายังผู้เยาว์กว่า (หรืออนุชน คือผู้ตามมาที่หลัง)
ตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ใหญ่อบรมให้รู้จักประเพณีการไหว้ การใส่เสื้อ การรู้จักผูกเนคไท การรู้จักบริโภคอาหารอย่างเรียบร้อย การรู้จักรูปแบบของสถาบันต่าง ๆ เป็นต้น

(2) **ประเภทที่สอง** การถ่ายทอดอาจเป็นในทางตรงข้ามก็ได้ คือ จากผู้เยาว์กว่าไปยังผู้ใหญ่กว่า เช่น เพศน หรือ สะแลงต่าง ๆ ของวัยรุ่นได้กระจายไปสู่ผู้มีอายุมากกว่า ตัวอย่างได้แก่ ศพท เช่น “เจ๊” “ยอด” “แน” ฯลฯ

(3) **ประเภทที่สาม** ได้แก่ การถ่ายทอดวัฒนธรรมมีขั้นระหัวงคนร่วมสมัยกัน คือ ผู้อยู่ในยุคสมัยเดียวกัน หมายความว่า มีประสบการณ์คล้ายกัน

ตัวอย่างได้แก่ เช่น นาพิกา การใช้โทรศัพท และการให้ข้อมูลภัยกัน

(4) **ประเภทที่สี่** ได้แก่ การถ่ายทอดข้ามบริเวณหรือข้ามประเทศ บางครั้งเรียกว่า เป็นการ “กระจาย” (diffusion) ของวัฒนธรรม ตัวอย่างได้แก่

- การกระจายของคำภาษาอังกฤษมาสู่ภาษาไทย เช่น การจราจร “วันเดย” (one-way traffic) โอเค (O.K.)

- การที่ศัพทภาษาบาลีสันสกฤตได้เข้าไปปรากฏในปaganุกรรมภาษาอังกฤษ เช่น คำว่า “อวตาร” (“avatar”) “นิพพาน” (nirvana)

- การถ่ายทอดนิทานซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี คือ นิทานอีสป (**Aesop's Fables**) ซึ่งปรากฏว่ามีลักษณะคล้ายกับนิทาน “ปัญจตันตระ” (Panchatantra) ของอินเดียสมัยก่อนพุทธกาล นักวิชาการบางท่านได้สันนิษฐานว่ามีการถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างเอเชีย กับยุโรปในยุคประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว ซึ่งมีศัพท์ที่คล้ายกันในภาษาบาลีสันสกฤตกับภาษาในยุโรป (เรียกว่า Indo-European languages)

บ. “การส่งต่อ” ณ ที่นี่อาจเป็นโดย เจตนา คือ โดยจงใจ หรือไม่จงใจก็ได้

(1) **กรณีงใจ มีตัวอย่างคือ**

การที่พากดซพญาามที่จะให้คนอื่นโคนีเชียรับวัฒนธรรมของตน คือ ให้มีลักษณะเป็นฝรั่ง แม้จะมีสีผิวแตกต่างออกไป อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ กรณีคนฝรั่งเศสในสมัยล่าอาณานิคม พยายามให้ชาติอื่น (เช่น ญวน) ยอมรับวิถีชีวิต หรือ “สไตล์” (Style) แห่งการครองชีวิตเหมือนตน เช่น การนอนพักกลางวัน (siesta) เป็นต้น

อนึ่ง ผู้นำของบางประเทศอาจนิยมซ้อมชาติอื่น และใช้วิธีบังคับให้ราชภูมิต้องกระทำตามประเพณีของชาติอื่น ตัวอย่างคือ ประเทศไทยในยุคที่เรียกว่า “มาลานำไทย”

ได้แก่ ในระยะเวลาประมาณสองครั้งที่สอง เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม บังคับให้ คนไทยส่วนมาก บังคับให้เลิกกินหมาก เป็นต้น

ตัวอย่าง การถ่ายทอดวัฒนธรรมไทยโดยจ้างชาวเมือง เช่น การสอนโดยพ่อแม่ การสอนโดยครู การสั่งสอนโดยพระสงฆ์ เป็นต้น

(2) กรณีถ่ายทอดโดยไม่เจิงใจ ได้แก่ การที่วัฒนธรรมกระจายไปเอง ปกติ มักเกิดขึ้นด้วยการเลียนแบบโดยไม่รู้ตัว

ตัวอย่างที่เห็นชัด คือ การที่มีการนิยมทรงผม หรือการแต่งตัวแบบราชาพยัคฆ์ ไม่ว่าจะเป็นคนไทย หรือคนต่างประเทศการถ่ายทอดต่าง ๆ จัดได้ว่าเป็นกระบวนการ “สังคมประภูมิ” (socialization)

5.6 องค์ประกอบที่หลัก : วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ

ก. วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงหรือแตกต่างจากเดิมอยู่เสมอ

ลักษณะที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นประจำของวัฒนธรรมตรงกับหลักอนิจจัง คือ หลักแห่งความไม่เที่ยงแท้ ซึ่งมีในคำสอนพระพุทธศาสนา การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะทางวัตถุหรือวัตถุปรากฏอยู่เสมอมาบ้าง น้อยบ้าง

ก. มีมานะแล้ว

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมีผู้สังเกตมาเป็นเวลาช้านานแล้ว กล่าวคือในอารยธรรมตะวันตกได้มีผู้กล่าวว่า “You can't jump into the same river twice” “ท่านไม่อาจกระโดดลงไปในแม่น้ำสายเดียวกันได้สองครั้ง” วัฒนธรรมเปรียบเสมือนกับแม่น้ำซึ่งไม่อยู่คงที่ และตัวผู้กระโดดลงกับแม่น้ำเดียวกันเพียง 1 นาที

การเปลี่ยนแปลงนั้นเปลี่ยนแปลงทั้งจำนวนเซลล์ในร่างกายและความรู้สึกนึกคิด และประสบการณ์ ผู้ที่กระโดดน้ำครั้งที่สองย่อมรู้สึกแตกต่างไปจากครั้งแรก

ก. อัตราของ การเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงบางครั้งเร็ว บางครั้งช้า และบางครั้งเกิดขึ้นโดยฉับพลัน ตัวอย่าง ได้แก่ การค้นหากฎแห่งความถ่วงของโลกโดยนักวิทยาศาสตร์อังกฤษชื่อ ไอแซค นิวตัน (Isaac Newton) กล่าวคือ ความคิดของนิวตันเกี่ยวกับความโน้มถ่วงของโลกเกิดขึ้นเมื่อเขางสังเกตเห็นผลของการเปลี่ยนแปลงของโลกในวันเดียว การเกิดขึ้นโดยฉับพลันมีไม่บ่อยนัก โดยปกติเป็นเรื่องของการค่อยเป็นค่อยไป

๕. การเปลี่ยนแปลงมืออยู่เสมอ

การที่เริ่มโรงเรียน การที่ต้นทุกวันอันเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง แต่พฤษติกรรมและสิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพฤษติกรรมนั้นจะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เช่น อาจไปเร็วกว่าเดิมหรือช้ากว่าเดิม อนึ่ง การแต่งตัวหรือยอมแตกต่างออกไป คือ การสมรส เสื้อผ้าอย่างเดียวกันแต่ต่างออกไป ไม่ใช่ว่าจะใส่ช้ากันทุกวัน

๖. ศักดิ์เกี้ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมอาจช้า เช่น หลักสูตร หรือระบบการเมือง แต่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ๆ

(1) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นช้า ๆ เป็นไปโดยธรรมชาติและกิจวัตรเรียกว่า “วิวัฒนาการ” (evolution)

(2) ถ้าการเปลี่ยนแปลงนั้นมีการวางแผน หรือจัดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชั้นเรียกว่า “พัฒนาการ” (development) ตัวอย่างคือ การพัฒนาระบบทรัพยากรูปใหม่ ๆ

(3) การเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบมากของสังคมและศาสนา มักเรียกว่า “การปฏิรูป” (reform)

(4) หากเกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว มีผลกระทบทั้งทางเศรษฐกิจ ทางสังคม และทางการเมือง เรียกว่า “การปฏิวัติ” (revolution)

๖. วัฒนธรรมแตกต่างหรือมีความวิภาคนาการ (Variability)

วัฒนธรรมของมนุษย์ต่างกัน ต่างสังคม ต่างบริเวณ ในโลกนี้มีทั้งส่วนที่เหมือน กัน และแตกต่างกัน ในส่วนที่เหมือนกัน คือในเรื่องใหญ่ ๆ เช่น การมีภาษา การมีศาสนา การมีระบบครอบครัว และเครื่องถ้วยตัก แต่การมีการนับหน้ากาก และการมีการลดหลั่นแห่งการจัดชั้น (stratification)

ในกรณีที่แตกต่างกันมีในเรื่องที่เป็นส่วนละเอียดอึบ เช่น ในเรื่องการเมือง ในเรื่องทางเศรษฐกิจและเรื่องทางการศึกษา เป็นต้น สมควรจะยกตัวอย่างเช่นพัฒนาการแตกต่างกันดังต่อไปนี้

๖.๑ ประการที่หนึ่ง : ความแตกต่างกันในเรื่องการสมรสและครอบครัว

แม้ว่าทุกสังคมมนุษย์จะมีระบบการสมรสและการมีครอบครัว อันจัดได้ว่าเป็นวัฒนธรรมสากล (universal culture) แต่ก็ผิดแผกแตกต่างกันในเรื่องลักษณะดังนี้ เช่น

ก. มีการนิยมแบบคู่สมรสเดียว คือ สามีเดียว ภรรยาเดียว (monogamy) ระบบคู่สมรส เดียวนี้ถือว่าเป็นระบบที่แพร่หลายมากที่สุดในสังคมมนุษย์ขณะนี้

ข. มีการยึดระบบสามีหล่ายคนหรือภรรยาหล่ายคน โดยใช้ศัพท์รวม ๆ ว่าเป็นแบบ (Polygamy) ระบบคู่ครองนี้แยกออกเป็น 2 ประเภท คือ

(1) ระบบพหุภรรยา (**polygyny**) คือสามีคนเดียวมีภรรยาหล่ายคน

(2) ระบบพหุสามี (**polyandry**) คือภรรยาคนเดียวแต่มีสามีพร้อมกันหล่ายคน ในขณะเดียวกัน ระบบนี้ปรากฏอยู่มากในสังคมมนุษย์ ตัวอย่างได้แก่ ในเชิงบด

6.2 ประการที่สอง : ความแตกต่างกันในเรื่องทางศาสนา

ความแตกต่างมีมาก และได้ปรากฏมาเป็นเวลาช้านานแล้ว และมีเอกสารเกี่ยวกันเรื่องนี้มาก¹²

ก. ในบางวัฒนธรรมจะปรากฏมีศาสนาประเภทเชื้อถือว่ามีวิญญาณอยู่ในต้นไม้ (รุกขเทวดา) มีวิญญาณอยู่ในบุนนาค หรือแมลง มารดา ความเชื่อประเภทนี้เรียกว่า “ลักษิวิญญาณนิยม” (**animism**)

ข. ศาสนาบางศาสนาเชื่อว่ามีเทวองค์เดียวในจักรวาลหรือยึดหลัก “เอกเทวนิยม” (**monotheism**) เช่น ศาสนาเยอรมัน (Judaism) ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม

ค. ศาสนาบางศาสนาอนุยมในลักษิพระเจ้าหล่ายองค์หรือ “พหุเทวนิยม” (**polytheism**) ตัวอย่าง คือ ศาสนา Hindoo ซึ่งศาสนา Hindoo ถือว่ามีเทพเจ้าหล่ายองค์ เช่น พราพرحم พระนารายณ์ เป็นต้น

ง. ในหลายศาสนามีการยกย่องความเปรี้องปราชญ์ของศาสตราจารุณให้คำสั่งสอน แต่ในศาสนาพุทธแตกต่างออกไป ด้วยยกย่องพระพุทธเจ้าและมิได้มีการยึดถือว่าเป็นเทพเจ้า

จ. ศาสนาบางศาสนาสอนให้มนุษย์เป็นมิตรกับทุกคน ไม่ว่าศาสนาใดหรือแม้กับสัตว์โลกอื่น ๆ ด้วย คือถือว่าสัตว์โลกทั้งหลายเป็นเพื่อนร่วมเกิด ร่วมสงสารวัฏ (ในการเวียนว่ายตายเกิดร่วมกัน)

¹² มีตัวอย่างเช่น

a. J.M. Yinger, *Religion, Society and the Individual*. New York : Macmillan, 1957.

b. J.M. Yinger, *The Scientific Study of Culture*. New York : Macmillan, 1970.

6.3 ประการที่สาม : ความแตกต่างเรื่องการเมือง

ความแตกต่างมีประกายตั้งแต่เรื่องสิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคล จนจนกระทั้งถึงการยึดถืออุดมการณ์ทางการเมือง สมควรยกตัวอย่างพอสังเขป ดังนี้

ก. ในบางรัฐธรรมดีอว่าผู้หญิงไม่ควรมีบทบาทและสิทธิทางการเมืองเท่าผู้ชาย ตัวอย่าง คือประเทศไทยในตะวันออกกลางหลายประเทศ

ข. ในสังคมอื่น ๆ ถือว่าผู้หญิงมีสิทธิเท่าเทียมผู้ชายในทางการเมือง ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็น สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง สิทธิในการสมัครรับเลือกตั้งหรือสิทธิในการดำรงตำแหน่งทาง การเมือง

ตัวอย่าง ได้แก่ ในศรีลังกาได้เคยมีนายกรัฐมนตรีเป็นผู้หญิง (และเป็นคนแรกของโลก) ได้แก่ นางภัณฑราษฎร์ เนินเดียร์มีนางอันธรา คานธีเป็นนายกรัฐมนตรี และในประเทศไทย อังกฤษก็มีนางมาร์การาธ แซชเซอร์ เป็นนายกรัฐมนตรี

ก. สำหรับในเรื่องสิทธิหรืออุดมการณ์ทางการเมืองและการปกครองนั้น อาจมีการนิยม ประชาธิปไตยหรือนิยมเผด็จการ หรือสิทธิอำนาจนิยม (authoritarianism) ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็น ลัทธิอำนาจนิยมฝ่ายซ้าย (คอมมิวนิสต์) หรือฝ่ายขวาชาชี (Nazism) ก็ตาม

6.4 ประการที่สี่ : ความแตกต่างกันในระบบและความคิดทางเศรษฐกิจ

สังคมประกอบด้วยมิติต่าง ๆ กัน คือ มิติทางการเมือง มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางการศึกษาและอื่น ๆ ในสังคมที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจนั้น มีความ “วิภาคนาการ” หรือความแตกต่าง กัน เช่น

ก. เศรษฐกิจแบบก้าวหน้า หมายความว่า รัฐบาลพยายามปล่อยให้ออกชนดำเนินชีวิตทาง ธุรกิจโดยเข้าไปยุ่งเกี่ยวให้น้อยที่สุดเท่าที่จะน้อยได้ ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมีคำกล่าวว่า “ใคร ใคร่ดำเนินก้าวหน้า ใคร่ดำเนินก้าวหน้า” ซึ่งมีลักษณะการดำเนินแบบเสรีแบบหนึ่ง

ข. เศรษฐกิจแบบสังคมนิยม เช่น รัฐบาลมีบริษัทดำเนิน รัฐเป็นเจ้าของธุรกิจพาณิชย์ เอง อย่างนี้เป็นต้น

ก. เศรษฐกิจแบบผสม (mixed economy) เป็นแบบรัฐธรรมทางเศรษฐกิจ ในรูป แบบนี้แพร่หลายมาก คือ ปล่อยให้ออกชนเพาะปลูก ค้าขายทำอุตสาหกรรมทำการขนส่งและ ให้บริการต่าง ๆ แต่รัฐควบคุมมาตรฐาน ควบคุมไม่ให้มีการค้ากำไรเกินควร นอกจากนี้อาจมี การให้รัฐเข้ามาทำกิจการบางอย่าง ซึ่งถือว่าเป็นสาธารณูปโภค เช่น การไฟฟ้า การประปา การเก็บมูลฝอย เป็นต้น

ก. ในบางประเทศ เช่น อิสราเอล มีการรวมตัวกันเป็น “นิคม” หรือ “สังคมห้าม” ที่เรียกเป็นภาษา希伯来ว่า Kibbutz คือบุษราคัมเป็นแหล่งงานและที่อยู่อาศัยรวมกันและมีจุดประสงค์ที่จะให้สมาชิกมีสมบัติส่วนตัวน้อยที่สุด

6.5 ประการที่ห้า : ความแตกต่างกันในระบบการศึกษา

การศึกษาจัดว่าเป็นสถาบันสำคัญยิ่งสถาบันหนึ่งในทางวัฒนธรรม และแต่ละสังคมย่อมมีแนวคิดและระบบการศึกษาของตน

ก. โดยปกติถือว่าจำเป็นต้องมีการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งจะต่างกันตามจำนวนปีและวิชาที่สอนในประเทศไทยของเรานั้นเดิมไม่มีการศึกษาภาคบังคับ และแม้การมีโรงเรียนเป็นทางการก็ยังไม่มี ดังเป็นที่ทราบกันว่าโรงเรียนแห่งแรกที่เปิดขึ้นสำหรับสามัญชน หรือ “เพื่อทวยราษฎร์” คือโรงเรียนวัดมหาธาตุพาราม ใกล้เส้าชิงช้า กรุงเทพมหานคร

อนึ่ง มีการศึกษาภาคบังคับที่กำหนดไว้เพียง 4 ปี ต่อมาจันถึงปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงมาเป็น 6 ปี คือ ถึงปี พ.ศ. ๒๕๖

ข. สำหรับหลักสูตรของการสอนก็แตกต่างกันทั้งในระดับประถม มัธยม และอุดมศึกษาบางสังคมเน้นทางวิชาการประเภทคลิปคลาสต์ คือ มุ่งให้เกิดความคิดความอ่านแทนที่จะมุ่งส่งเสริมในเรื่องของการประกอบอาชีพธุรกิจ

ค. ในแห่งของการเปิดโอกาสของการศึกษา บางสังคมจำกัดการศึกษาให้อยู่ในแวดวงของชนชั้นที่สูงกว่า ทั้งนี้อาจทำได้โดยการเก็บค่าเล่าเรียนที่แพงเกินขอบเขตจนคนยากจนไม่มีโอกาสเข้าเรียน แต่บางสังคมมุ่งให้การศึกษาแก่ทุกคนหรือที่เรียกว่า “การศึกษามวลชน” (mass education) โดยรัฐใช้งบประมาณช่วยเหลือทางด้านการศึกษามาก

ง. ในระดับอุดมศึกษาบางสังคมส่งเสริมการศึกษาแบบที่เปิดกว้างอย่างที่เรียกว่า “มหาวิทยาลัยตลาดวิชา” (open admissions university) คือ กรณีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในระยะแรกซึ่งเกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่งเปิดสอนครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ต่อมาปัจจุบันได้แก่

(1) “มหาวิทยาลัยเปิด” (The Open University) ของอังกฤษซึ่งเริ่มดำเนินการก่อนมหาวิทยาลัยรามคำแหง ๑ ปี คือในปี พ.ศ. ๒๕๑๓

(2) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช ซึ่งได้รับการสถาปนาในปี พ.ศ. ๒๕๒๑

จ. ในประเทศไทยสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์ เช่น สหภาพโซเวียต และจีน แนวคิดและระบบการศึกษาแตกต่างออกไป ตัวอย่างคือ บางประเทศ มีนโยบายให้นักเรียน นักศึกษาออกไปทำงานอย่างจริงจังตามชนบทในขณะที่เรียนอยู่ด้วย

ฉ. ในบางสังคมส่งเสริมให้มีการศึกษาโดยเอกชนมาก ตัวอย่าง คือ กรณีของประเทศไทย พลิปปินส์ แม้จะมีระดับอุดมศึกษา พลิปปินส์ก็มีมหาวิทยาลัยเอกชนมาก

ช. บางสังคมเกรงว่าหากปล่อยให้มีการศึกษาไปอยู่ในมือของเอกชนแล้ว อาจเป็น ตัวการให้เกิดการทำผิดจากนโยบายรัฐบาลได้

ตัวอย่างคือ รัฐบาลของประเทศไทยเพื่อนบ้านและประเทศในเครือ ASEAN ของเราระเทศหนึ่ง คือ ประเทศมาเลเซียที่มีนโยบายไม่ยอมให้เปิดวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยเอกชนขึ้นเลย ทั้งๆ ที่มีกลุ่มชาวมาเลเซียเชื้อสายจีน ต้องการให้เปิดมหาวิทยาลัย “เมอร์เดก้า” (Merdeka) ให้เป็นสถาบันเอกชนขึ้นมา เพื่อแบ่งเบาภาระรัฐบาล

สำหรับในประเทศไทยมีโรงเรียนและวิทยาลัยเอกชนมาก ในปีนี้ พ.ศ. 2530 มีสถาบันเอกชน 23 แห่ง¹³

7. ความเห็นอกันของวัฒนธรรมต่าง ๆ (สภาพแวดล้อมการเป็นวัฒนธรรมสากล)

พฤติกรรมของมนุษย์มีทั้งที่มีลักษณะแตกต่างกันและส่วนที่เหมือนกัน ส่วนที่แตกต่างกันได้อธิบายและยกตัวอย่างไปแล้ว สำหรับที่เหมือนกัน¹⁴ หรือมีลักษณะเป็น “สากล” มีดังนี้ เช่น การมีภาษาพูด การมีระบบสมรส ระบบครอบครัว และระบบเครือญาติ การจัดแบ่งคนตามอายุ และเพศ ฯลฯ รายละเอียดมีดังนี้

7.1 วัฒนธรรมสากลอย่างที่หนึ่ง : ทุกสังคมมีภาษาพูด

สังคมมนุษย์ทุกแห่งไม่ว่าจะเจริญหรือล้าหลังย่อมมีภาษาพูดทั้งสิ้น กล่าวคือมีวิธีการสื่อสารที่พอดีจะเข้าใจกันได้ แต่ส่วนภาษาเขียนนั้นไม่ได้ปรากฏในทุกสังคมมนุษย์ ตัวอย่าง คือ ชาวปาชา瓦เบาบางแห่งมีแต่ภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียน นอกจากนี้ก็มีตัวอย่างของชาวพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในทวีปอสเตรเลีย

7.2 วัฒนธรรมสากลอย่างที่สอง : ทุกสังคมมีระบบการสมรสระบบครอบครัว และระบบเครือญาติ

ในทุกสังคมมีการผูกพันหญิงชายในรูปของ การเป็นสามีภรรยา และการมีบุตรเป็นผู้สืบทราบกูล แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าจะต้องมีพิธีแต่งงานหรือจดทะเบียนอย่างเป็นทางการเสมอไป อนึ่ง ยังมีระบบเครือญาติ (kinship) คือ นับว่าใครเป็นญาติใคร ญาติสายใหม่เป็นสายตรง ญาติสายใหม่เป็นสายที่ห่าง และเป็นระดับ “เกี่ยวดอง”

¹³ โปรดดูเอกสารของทบทวนมหาวิทยาลัย จัดทำโดยโครงการพัฒนามหาวิทยาลัย (UDC)

¹⁴ Cuber, op. cit., pp. 106-107.

ระบบเครือญาตินี้สำคัญ เพราะเกี่ยวข้องกับ

(1) การซวยเหลือเกียวกับกันเป็นพิเศษ

(2) การรับมรดกทั้งในแง่ของเงินทองและการอาชีพ คือ บิดามารดาแม่ต้องการให้บุตรหรือเครือญาติใกล้ชิดให้ประกอบอาชีพของตนต่อไป

(3) การปฏิบัติตามข้อห้ามที่มีในทุกสังคมมนุษย์ คือ ข้อห้ามการสมรสในวงเครือญาติใกล้ชิด

7.3 วัฒนธรรมสากลอย่างที่สาม : ทุกสังคมมีการแบ่งนุյด์ตามอายุและเพศ

ในทุกสังคมมีการกำหนดรูปแบบหรือกระสวนแห่งพฤติกรรมให้แตกต่างกันตามอายุและเพศ

ก. ในเรื่องอายุนั้นมีการแบ่งโดยถือว่า เมื่อเป็นเด็กมีหน้าที่อย่างหนึ่ง เมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ยอมมีหน้าที่แตกต่างออกไป

ข. ในเรื่องเพศนั้นอาจแยกว้าง ๆ ออกเป็น “เอกเพศวัฒนธรรม” และ “ทวิเพศ-วัฒนธรรม” ตัวอย่างอธิบายดังต่อไปนี้

(1) “เอกเพศวัฒนธรรม” (*unisex culture*) คือ การให้มี “เอกมาตรฐาน” (**Single Standard**) เอกมาตรฐาน คือ มาตรฐานอย่างเดียวทั้งชายและหญิง โดยไม่ให้มีความแตกต่างในมาตรฐานหรือปักสถานแห่งความประพฤติของเพศชายและหญิงตัวอย่าง ได้แก่

(1) การยอมรับว่าผู้หญิงนุ่งกางเกงไปงานสังคมได้ และชายก็ใส่เสื้อสีเข้มๆ ขาดๆ กับหญิงได้

(2) การที่ผู้หญิงมีอาชีพอย่างเดียวทั้งชายและหญิงได้ เช่น อาชีพขับเครื่องบิน

(2) วัฒนธรรม “ทวิเพศ” คือการถือ “ทวิมาตรฐาน” (**double standard**) โดยการแยกมาตรฐาน ได้แก่ การที่ผู้ชายต้องประพฤติตามเกณฑ์ที่แตกต่างไปจากสตรี ในระบบทวิมาตรฐาน คือว่าชายไม่ควรมีอาชีพดัดแปลง หรือตัดเสื้อ หรือเป็นบุรุษพยายาม และในกรณีที่เป็นผู้หญิงควรอยู่กับเหย้าฝ่าเรือน หรือไม่ก็มีอาชีพที่ถือว่าเหมาะสมกับสตรีเท่านั้น ตัวอย่างคือ ไม่ควรไปเป็นตำรวจหญิง หรือเล่นกีฬาหนัก ๆ (มวยปล้ำ, ฟุตบอล)

7.4 วัฒนธรรมสากลอย่างที่สี่ : ทุกสังคมมีการปกครองหรือนิรรัตน์

รูปแบบการปกครองอาจแตกต่างกันไปตามสภาพของสังคม แต่ระบบการปกครองหรือระบบการควบคุมการบริหารงานต้องมีในทุกสังคม ในสังคมแบบดั้งเดิม (*primitive*) การจัดการปกครองจะเป็นไปในเรื่องของการรวมตัวเป็นเผ่าชนและไม่มีรัฐบาลอย่างที่เราเข้าใจกันแต่ก็จัดได้ว่าเป็นรูปแบบการปกครองอย่างหนึ่ง

7.5 วัฒนธรรมสากลอปย่างที่ห้า : ทุกสังคมมีศาสนา

ทุกสังคมมีศาสนาหรือมีความเชื่อที่คล้ายศาสนา ศาสนา ณ ที่นี่ใช้ในความหมายทางสังคมศาสตร์ คือ เป็นเรื่องของความเชื่อหรือครรภชาเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (sacred) หรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ (supernatural)

ศาสนาไม่ได้หมายถึงเฉพาะที่มีศาสดาเท่านั้น ความเชื่อหรือความครรภชาที่เกี่ยวข้องอธิบายไม่ได้เรียกว่าศาสนาได้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับรุกขเทวดา หรือเทพเจ้าที่อยู่ตามห้องไร่ห้องนา (เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าแม่โพสพ) หรือแม้กระทั่งในมหาสมุทร

7.6 วัฒนธรรมสากลอปย่างที่หก : ทุกสังคมมีระบบความรู้

ทุกสังคมมีการจัดระบบเรื่องราวที่เกี่ยวกับความรู้ เช่น ความรู้ที่เกี่ยวกับการทำไร่ไก่นา ความรู้เกี่ยวกับการบริโภคอาหารที่ถูกสุขลักษณะ ความรู้เกี่ยวกับความประพฤติของบุคคลอื่น และความรู้ที่เป็นวิทยาการทั้งหลาย คือ ศาสตร์สาขาต่าง ๆ แม้ว่าบางสังคมจะไม่มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ก็จัดได้ว่าจะต้องมี ระบบความรู้ประเภทหนึ่งจนได้ แม้จะถูกเรียกว่า “ลักษณะ” ก็ตาม

7.7 วัฒนธรรมสากลอปย่างที่เจ็ด : ทุกสังคมมีระบบเศรษฐกิจ

ในทุกสังคมย่อมมีความคิด ความเชื่อ และปฏิบัติในส่วนที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต คือ การผลิต การบริโภค การจำแนกแจกจ่ายสินค้า นอกจากนี้ยังต้องมีระบบในเรื่องการมีสิทธิในทรัพย์สิน

7.8 วัฒนธรรมสากลอปย่างที่แปด : ทุกสังคมมีกิจกรรมเกี่ยวกับการันทนาการ (recreation) หรือการเล่นต่าง ๆ (play)

มนุษย์จำเป็นต้องมีการผ่อนคลายอารมณ์ในยามว่าง การละเล่นหรือการพักผ่อนหย่อนใจอาจแตกต่างกัน แล้วแต่วัฒนธรรมหรือสังคม

การพักผ่อนหย่อนใจแตกต่างกันออกไปในรายละเอียด แต่ที่คล้ายกันก็คือการว่างจากงานที่ทำอยู่ประจำ ในปัจจุบันการพักผ่อนนี้นิยมกันมาก คือ “การท่องเที่ยว” ไม่ว่าจะเป็นภายในประเทศหรือต่างประเทศ

สำหรับกีฬาและการละเล่นก็มีประจำอยู่ทุกชาติ และมีกีฬาบางประเภทซึ่งเข้าข่ายเป็นกีฬาสากล คือ แบดมินตัน เทนนิส และฟุตบอล เป็นต้น

7.9 วัฒนธรรมสากลอปย่างที่เก้า : ทุกสังคมมีศิลปะ

ในทุกสังคมย่อมมีการแสดงออกทางศิลปะ แม้รูปลักษณะจะแตกต่างกันออกไป เช่น เจดีย์ไทยกับเจดีย์อินเดีย หรือการวาดรูปที่แตกต่างกันในวัฒนธรรมจีนกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น ศิลปะ ณ ที่นี่หมายถึง การแกะสลัก ปั้น像 กรรมการรุม การดูนตี ภารตะ ภารตะภพ ฯลฯ

8. วัฒนธรรมนีเণเดะในมนุษย์

8.1 การเป็นมนุษย์ของคนมีชีวิตเป็นเตาเพียงสภาวะของร่างกายเท่านั้น แต่หมายถึงการมีวัฒนธรรมตามนัยแห่งสังคมศาสตร์ ข้อแตกต่างที่สำคัญระหว่างสัตว์กับมนุษย์ คือ สัตว์ไม่มีหรือไม่สามารถมีวัฒนธรรมได้

8.2 ปกติสัตว์ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ (อินสติงต์-instinct) และมีการเรียนรู้บ้างพอประมาณ แต่เป็นในระดับต่ำ

8.3 สัตว์โลกบางประเภทใช้สัญชาตญาณให้เป็นประโยชน์เป็นของฝากที่งอกงาม ตัวอย่างได้แก่

ก. กรณีนกกระจาบทำรังได้สวยงาม แต่รังนกกระจาบมีได้มีลักษณะแห่งการเป็นวัฒนธรรม รังนกกระจาบมีได้มีวัฒนาการหรือเปลี่ยนแปลงเหมือนเคลื่อนไหวบ้านซ่องของมนุษย์ (ซึ่งแตกต่างจากกันอยู่เสมอ)

ข. รังผึ้ง

ค. จอมปีลูก¹⁵

9. วัฒนธรรมไม่มีในสังคมที่ค้ากวนมนุษย์ (Subhuman societies)

9.1 สัตว์บางจำพวกมีชีวิตสังคมที่มีระเบียบเรียบร้อยพอสมควร ตัวอย่างคือ

ก. นกบางจำพวกมีคู่ครองเดียวตลอดกาล

ข. แมลงบางจำพวก ได้แก่ มด และผึ้งมีระบบชีวิตสังคมที่สับซ้อน สังคมผึ้งมีการแยกงานเฉพาะ มีการสังงานกันอย่างมีระเบียบ มีการจำแนกหน้าที่และเอกสารสิทธิ์ต่าง ๆ แต่สังคมผึ้งก็ยังขาดลักษณะแห่งการเป็นวัฒนธรรม

9.2 แม้ผึ้ง มด นกกระจาบหรือซ้างจะมีความสามารถเพียงใด แต่โดยปกติความสามารถนั้นเกิดขึ้นโดยใช้สัญชาตญาณ คือ มีมาแต่กำเนิดและมีได้มีการเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้จากสัญชาตญาณแตกต่างจากการเรียนรู้เชิงสังคม (social learning) ซึ่งเกิดจากอบรมหรือกล่อมเกลาโดยสิ่งแวดล้อม อย่างที่เรียกว่า “สังคมกรณ์” หรือ “สังคมประภูต”

9.3 จะสังเกตเห็นได้ว่าจอมปีลูกมีลักษณะคล้ายกันทุกชนิดแห่ง ซึ่งผิดกับบ้าน (วัฒนธรรม) ของคนซึ่งมีรูปร่างแตกต่างกันไปมาก เช่น บ้านไทยโบราณแตกต่างจากบ้านของคนไทยสมัยนี้ หรือบ้านของคนไทยแตกต่างจากบ้านของคนพม่าหรือคนยินโน้นเช่น

¹⁵Ogburn and Nimkoff, op cit . p 48

10. สาเหตุแห่งการมีวัฒนธรรมในมนุษย์

สาเหตุที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์โลกอื่น ๆ ในเรื่องของการรับสาระข้อมูลอยู่กับปัจจัยหลายประการรวมทั้งปัจจัยต่อไปนี้ คือ

- (1) ความสามารถในการเรียนรู้
- (2) ความสามารถในการสื่อสาร และ
- (3) การที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ผูกพันกับกาลเวลา

10.1 ความสามารถในการเรียนรู้

ก. มนุษย์เป็นสัตว์โลกอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า “เวไนยสัตว์” การเป็นเวไนยสัตว์ คือ การสอนได้ การอบรมได้ หรือการเรียนรู้ได้ คือ การปรับปรุงแก้ไขตนเองได้ สภาวะเช่นนี้ ทำให้มนุษย์สามารถสร้างความจำเป็นในปัจจัย 4 ได้อย่างดี คือ รู้จักหาอาหาร รู้จักทำอาหารให้รสมذاดเผ็ดเผ็ด กอกอกไป รู้จักการสร้างที่อยู่อาศัย รู้จักการทำเครื่องดุ่งห่มต่าง ๆ กันตามความเหมาะสม รู้จักการหายาและผลิตยาธารกษาโรค รู้จักจัดระเบียบทางสังคม รู้จักการจัดให้มีการกีฬา และระบบการศึกษา รู้จักการก่อตั้งและจัดรูปแบบองค์กรของเมือง รู้จักนับถือ ศาสตรา รู้จักพัฒนาตน รู้จักพัฒนาครอบครัว พัฒนาชุมชนและพัฒนาบ้านเมือง

ข. สัตว์โลกประเภทอื่นนั้นพอสอนได้บ้าง แต่มีความสามารถเรียนรู้ในระดับต่ำกว่ามนุษย์มาก

ค. สัตว์โลกประเภทที่เรียกว่า “ลิงในหมู่” (ape)¹⁶ ที่ชื่อว่า ชิมแพนซี (chimpanzee) ซึ่งแม้จะเฉลี่ยวฉลาดเพียงใดก็ยังไม่เท่ามนุษย์ผู้อื่นที่ผ่านการวิวัฒนาการมาหากว่าชิมแพนซี

ลิงชิมแพนซีมีหัวแม่มือคล้ายมนุษย์ แต่ก็ไม่สามารถเรียนใช้เครื่องมือต่าง ๆ ได้คล่องเท่ามนุษย์ อนึ่ง มีการทดลองโดยนักวิชาการสองท่านคือ Kellogg and Kellogg, 1933 นักวิชาการสองท่านได้นำอาหารกินมนุษย์และลูกชิมแพนซีมาเลี้ยงด้วยกัน โดยให้สิงแวดล้อมเหมือนกันมากที่สุด เพื่อที่จะมากใกล้ พฤติกรรมulatoryอย่างคล้ายกันก็จริง แต่เมื่อต่างโตขึ้นแล้วปรากฏว่าเด็กสามารถเรียนได้เร็วกว่าลูกลิงชิมแพนซีมาก

¹⁶ ลิงในหมู่มี 3 ประเภทสำคัญ คือ ลิงโอลัง-อุตัง (Orang-utang) ลิงกอริลล่า (gorilla) และลิงชิมแพนซี และก็อว่า ลิงประเภทหลังนี้มีสติปัญญาสูงกว่าลิงในหมู่และสัตว์โลกประเภทอื่น ๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ ในนานาภัยเรื่องทิ่งคงนั้น คิงคองเป็นกอริลล่า

10.2 การสื่อสารของสัตว์และมนุษย์

ก. การสื่อสารในสัตว์

สัตว์โลกประเภทต่าง ๆ สามารถติดต่อสื่อสารได้บ้าง แต่เป็นไปในระดับต่ำมาก ในกรณีมนุษย์มีการสื่อสารโดยใช้ภาษาหรือใช้สัญลักษณ์ได้ สัตว์อาจส่งสัญญาณ เช่น ร้องเพลง ในการนี้ของนกการบินรอบ ๆ ในกรณีของผึ้ง การเห่า hon ของสุนัข แต่พฤติกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติหรือโดยสัญชาตญาณมากกว่าโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้

ข. การสื่อสารในมนุษย์

มนุษย์ไม่เพียงแต่มีภาษาพูด (oral language) แต่มนุษย์ในแบบทุกสังคมยังมีภาษาเขียน การมีภาษาเขียนช่วยในการเก็บรักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้

องค์ ภาษาเขียนนั้นมีได้หลายรูปแบบ เช่น ภาษาไทย สรรษ และ-var ณุกต์เท่านั้น และยังหมายถึง การใช้ “ตัวเลข” ซึ่งช่วยในการพัฒนาการของสติปัญญาอย่างมหาศาล

นอกจากนี้ “ภาษา” หรือระบบการสื่อสารของมนุษย์ได้พัฒนาไปมาก ดังจะเห็นได้ว่า มีสัญลักษณ์หรือภาษาของ “เครื่องคอมพิวเตอร์” (computer) เช่น ภาษา Cobol ภาษา Fortran และภาษา BASIC เป็นต้น

10.3 มนุษย์เป็นสัตว์ที่ผูกพันกับเวลา

มีคำกล่าวว่า “นกและสัตว์ป่าอยู่ในโลก แต่มนุษย์อยู่ในห้องจักรวาล” คำกล่าวนั้น หมายความว่า บรรดาสัตว์โลกอื่น ๆ สามารถมีชีวิตอยู่เฉพาะใน “ปัจจุบัน” เท่านั้น คือ ไม่สามารถคิดย้อนหลังกลับไป “อดีต” และติดต่อไปใน “อนาคต” ได้

มนุษย์มีสัญลักษณ์ทางชีววิทยาที่แตกต่างจากสัตว์ จึงสามารถมีประวัติศาสตร์และสามารถคิดข้ามหัวใจแห่งกาลเวลาได้

สภาพที่เรียกว่า “ผูกพันกับกาลเวลา” “time-binding” เช่นนี้ย่อมสืบท่องกันได้ทั้ง ๆ ที่มนุษย์แต่ละคนเกิดและตายไป พูดอีกอย่างหนึ่งคือ มนุษย์ตายไปแล้ว ได้ทิ้งผลงานไว้ทำให้คนรุ่นหลังศึกษาได้ แต่ไม่ใช่เพียงแค่ศึกษาจากอดีต มีการคิดก้าวไปข้างหน้าสู่อนาคตด้วย¹⁷

11. อนุวัฒนธรรม

“อนุวัฒนธรรม” เป็นศัพท์ที่แปลภาษาอังกฤษ (subculture) ซึ่งบางครั้งจะมีการใช้ว่า “วัฒนธรรมย่อย”, “องค์มติ” หรือ “สังกัด” (concept) แห่งอนุวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการที่ ถือว่าวัฒนธรรมมีขอบเขตหรืออาณาบริเวณ (culture area) อนุวัฒนธรรมกินขอบเขตที่กว้างขวาง

¹⁷ ถูกเพิ่มใน Paul H. Landis, *Introductory Sociology* (New York : Ronald Press, 1958), pp. 40-41.

กว่าทั้งในแง่ภูมิศาสตร์และในแง่จำนวนคน เมื่อพูดถึง “วัฒนธรรม” ของคนไทยมักใช้ในความหมายว่าเป็นลักษณะที่ครอบคลุมพื้นที่ทั่งประเทศ และเป็นลักษณะของคนทุกคนหรือคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย

ดังนั้น จึงมักแบ่ง “อนุวัฒนธรรม” ออกเป็น 3 ประเภท คือ

- (1) อนุวัฒนธรรมท้องถิ่น (มองในแง่ภูมิศาสตร์)
- (2) อนุวัฒนธรรมของอาชีพ ซึ่งเป็นส่วนย่อยของสังคม และ
- (3) อนุวัฒนธรรมของศาสนาเชื้อชาติ (ซึ่งเป็นสังคมย่อยของสังคม) จะได้แจ้งเจงความหมายเสียก่อน ดังนี้

• **11.1 คำนิยาม มีผู้ให้คำนิยาม “อนุวัฒนธรรม” ดังนี้ เช่น**

ก. ความหมายที่หนึ่ง อนุวัฒนธรรมได้แก่ “รูปแบบของพฤติกรรมซึ่งเกี่ยวพันกับวัฒนธรรมของสังคม แต่ยังสามารถดูออกได้ว่าแตกต่างกัน” กล่าวคือ เป็นรูปแบบของพฤติกรรมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ที่มีเอกลักษณ์ของตนลงในสังคม¹⁸

ข. ความหมายที่สอง อนุวัฒนธรรม ได้แก่ “รูปแบบแห่งพฤติกรรมซึ่งมีลักษณะเด่นเฉพาะตนลงในส่วนที่สำคัญ ๆ แต่มีลักษณะที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมหลักในสังคม”¹⁹

ค. ความหมายที่สาม อนุวัฒนธรรม ได้แก่ “การมีความคิด การมีความรู้และการมีการกระทำที่มีลักษณะเด่นชัดของสมาชิกของสังคม ซึ่งมีแตกต่างจากสังคมส่วนใหญ่”²⁰

11.2 ทัศนะเกี่ยวกับอนุวัฒนธรรม

นักวิชาการบางท่านเห็นว่า วัฒนธรรมในความหมายว่า “วัฒนธรรมไทย” หรือ “วัฒนธรรมอเมริกัน” ไม่มี กล่าวคือวัฒนธรรมรวมไม่มี แต่ถือว่ามีเฉพาะส่วนที่ต่าง ๆ กันเรียกวันว่า อนุวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น อนุวัฒนธรรมของแต่ละเชื้อชาติ หรืออนุวัฒนธรรมของผู้ประกอบอาชีพต่าง ๆ กัน

หลายอนุวัฒนธรรมรวมกันจึงเรียกว่า “วัฒนธรรม” ดังนั้นตามความเห็นนี้อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมไทย คือ ผลรวมแห่งอนุวัฒนธรรมประเทต่าง ๆ กัน

อย่างไรก็ตาม หากสังเกตให้ดีจะเห็นว่า ในสังคมแต่ละสังคมมีหลายสิ่งหลายอย่างที่เรียกว่าเป็น “วัฒนธรรม” ร่วมของสังคมนั้น ตัวอย่าง คือ อาจกล่าวรวม ๆ ได้ว่าคนไทยใจดีหรือ

¹⁸Paul B. Horton and Chester Hunt, *Sociology* (4th ed., McGraw Hill, 1980). p 59. *Sociology (International Student Edition*, 5th ed., 1980). p 69

¹⁹Leonard Broom and Philip Selznick, *Sociology* (5th ed., New York : Harper & Row, 1973). p 75

²⁰James W V Zanden, *Sociology* (4th ed Wiley, 1979), p. 67

คนไทยเก่งใจคนง่าย ลักษณะ “เก่งใจ” อาจแตกต่างกันระหว่างภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย แต่ ยังถือว่าเป็นความเก่งใจของคนไทยอยู่นั้นเอง

11.3 ปฏิวัฒนธรรม

มีศพที่เกี่ยวข้องกับลักษณะแห่งการเป็นอนุวัฒนธรรม คือผู้เรียบเรียงแปลว่า “ปฏิวัฒนธรรม”²¹ (counterculture) หมายถึงลักษณะของกลุ่มชนบางกลุ่มที่ “ต่อต้าน” วัฒนธรรมส่วนใหญ่ในสังคม ตัวอย่าง คือ คนส่วนใหญ่ยอมรับสถาบันครอบครัว แต่ผู้ที่มีลักษณะเป็น “ปฏิวัฒนธรรม” คือผู้ที่ถือว่าไม่จำเป็นต้องมีการสมรสและจดทะเบียนอย่างเป็นทางการ ได้แก่ การอาศัยอยู่ด้วยกันโดยไม่มีพิธีมงคล และไม่มีการให้กฎหมายรองรับ

12. อนุวัฒนธรรมทางเชื้อชาติและศาสนา

อนุวัฒนธรรมอาจแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ เช่น อนุวัฒนธรรมของชนชั้น (Social class) อนุวัฒนธรรมในแต่ละชาติหรือเผชิญ อนุวัฒนธรรมตามวัย (กลุ่มอายุ) อนุวัฒนธรรมนักศึกษา เป็นต้น

อย่างไร้ตาม โดยปกติแบ่งอนุวัฒนธรรมออกเป็นสามประเภท ได้แก่ อนุวัฒนธรรมทางเชื้อชาติและศาสนา อนุวัฒนธรรมท้องถิ่นและอนุวัฒนธรรมอาชีพ ณ ที่นี่ จะกล่าวถึง อนุวัฒนธรรมของเชื้อชาติและศาสนาเสียก่อน

12.1 อนุวัฒนธรรมทางเชื้อชาติและศาสนา ได้แก่ อนุวัฒนธรรมที่แตกต่างกันในระหว่างกลุ่มชนที่มีเชื้อชาติและมีศาสนาต่าง ๆ กันในสังคมหนึ่ง

คำว่า “ethnic” ในภาษาอังกฤษเกี่ยวพันกับเรื่อง “เชื้อชาติ” แต่ต่อมามีการใช้กว้างขวาง จนหมายถึง ลักษณะต่าง ๆ ที่เกี่ยวพันกับเชื้อชาติ คือ การมีภาษาและศาสนาที่แตกต่างออกไปตัวอย่าง คือ กรณีคนเชื้อสายจีนในมาเลเซียมีพูดภาษาจีนได้ นับถือศาสนาพุทธหรือศาสนาแบบจีน (บูชาบรรพบุรุษ ฯลฯ) ซึ่งแตกต่างจากคนมาเลฯที่ถือกันว่าเป็น “ภูมิบุตร” (Bhumibutra) คือ ได้มีกรากรอยู่ที่บริเวณนั้นเป็นเวลาช้านานมาแล้ว คงมาเลฯหรือคนภูมิบุตรยอมพูดภาษามาเลย์ได้อย่างคล่องแคล่ว และมักนับถือศาสนาอิสลาม

12.2 กรณีสหรัฐอเมริกาอนุวัฒนธรรมในทางเชื้อชาติหรือศาสนา มีตัวอย่าง เช่น ในสหรัฐอเมริกาในจำนวนประชากรในเมริกัน 235 ล้านคน²² (ตัวเลขมีเฉพาะการสำรวจในปี

²¹Zanden, op. cit., pp. 69-70.

²²World Almanac and Book of Facts 1984 ed. by Dan Golanpaul (Newspaper Enterprise, 1983), pp. 197-200.

ค.ศ. 1980 ซึ่งมีประมาณ 227 ล้านคน) สำหรับประชากรชนกลุ่มน้อย (minorities) ต่าง ๆ กันดังนี้ คือ

- ก. เชื้อสายนิโกรประมาณ 26 ล้านคน (ประมาณ 11%)
- ข. เชื้อสายเม็กซิกัน (Hispanic Americans) ประมาณ 14 ล้านคน
- ค. เชื้อสายยิวประมาณ 6-7 ล้านคน
- ง. เชื้อสายจีนหรือเป็นจีโนเมริกัน (American Chinese หรือ Chinese Americans)
จำนวนหนึ่ง
- จ. เชื้อสายญี่ปุ่นหรือเรียกว่า “นิเซ่” และ “ซังเซ่” (Nisei, Sansei)²³
- ฉ. คนเชื้อสายโปแลนด์ (จากโปแลนด์)
- ช. เชื้อสายอิตาเลียน
- ช. คนเชื้อสายเยอรมัน
- ฌ. คนพื้นเมืองเดิม คือ คนอเมริกันอินเดียหรือที่เรียกว่า “อินเดียนแดง” ฯลฯ คนกลุ่มน้อยเหล่านี้มีวัฒนธรรม (หรืออนุวัฒนธรรม) ของตนเองซึ่งผิดแผลไปจากวัฒนธรรมของคนอเมริกันผิวขาว ข้อแตกต่างเห็นได้ในเรื่องเครื่องแต่งกาย ภาษา รสนิยม ศาสนา ความเห็นทางการเมือง ฯลฯ

12.3 กรณีในอินเดีย

มีเชื้อสายต่าง ๆ กันรวมถึงฝรั่งหรือเชื้อสายยุโรปอยู่ด้วยคนเชื้อสายและศาสนาต่าง ๆ กัน เช่น

- (1) ชาวปัญจาบ (Punjabi) จำนวนหนึ่งนับถือศาสนาซิกข์ หรือ สิกข์ (Sikhism)
- (2) ชาวเบงกอลี
- (3) ชาวมัธราส
- (4) ชาวทมิฬ
- (5) ชาวมหาราษฎร์ เป็นต้น

²³ นิเซ่ คือ บุตรของคนญี่ปุ่นผู้ซึ่งได้ไปตั้งรกรากในสหรัฐอเมริกา นิเซ่เกิดจากพ่อแม่ญี่ปุ่นจากดินแดนญี่ปุ่น สำหรับบุตรของนิเซ่ (ที่ทั้งพ่อแม่เป็นนิเซ่) เรียกว่า “ซังเซ่” คำว่า “นิ” ใน “นิเซ่” แปลว่า สอง คือซ่วงที่สอง และ “ซัง” ใน “ซังเซ่” คือสาม ได้แก่ ซ่วงที่สาม หมายถึง ซ่วงที่ห่างจากความเป็นญี่ปุ่นในดินแดนอาทิตย์อุทัย ซึ่งตามความเชื่อของคนญี่ปุ่นสมัยก่อน ถือว่าเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์

12.4 กรณีในประเทศไทย

ประเทศไทยมีอนุวัฒนธรรมเชิงเชื้อชาติและศาสนาอยู่บ้าง เช่น

- ก. เชื้อสายจีนมีประเพณีไหว้เจ้าหรือเคารพบรรพบุรุษในบางเทศกาล
- ข. เชื้อสายมอญ
- ค. เชื้อสายเขมร
- ง. เชื้อสายญี่ปุ่น
- จ. เชื้อสายแบกอินเดีย
- ฉ. เชื้อสายชาวเข้ามาต่าง ๆ เช่น มอง, ลีซอ, และกะเหรี่ยง

12.5 กรณีในญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นมีลักษณะเป็นสังคมแบบเอกรูป หรือ “สมานรูป” (homogeneous) มากแต่ก็ยังมีคนเชื้อสายต่าง ๆ อยู่ในญี่ปุ่นเหมือนกัน เช่น

- ก. アイヌ (Ainu) ซึ่งอยู่ในเกาะ Karafuto และ Hokkaido
- ข. คนที่อาศัยอยู่ในญี่ปุ่นแต่เมืองเชื้อสายเกาหลี อาศัยอยู่บ้างท้องที่ของมหานครโตเกียว

12.6 กรณีพม่า

พม่ามีประชากรที่มีอนุวัฒนธรรมของตนเอง เช่น

- ก. กะเหรี่ยง (Karens) หรือที่ใช้อักษรพห์หนี่ได้แก่ “ยาง”
- ข. ไทยใหญ่หรือพวากชน (Shan)

12.7 กรณีศรีลังกา

ในประเทศไทยนี้ 2 กลุ่มเชื้อชาติและศาสนาใหญ่ ๆ มีอนุวัฒนธรรมของตนเอง คือ ชาวสิงห์ (Sinhala) นับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ และชาวทมิฬ (Tamil) ผู้ซึ่งมักนับถือศาสนา Hinu

13. อนุวัฒนธรรมท้องถิ่น (Regional subculture)

13.1 สภาพทางภูมิศาสตร์มีส่วนทำให้บนธรรมเนียมประเพณี ภาษา สำเนียงพูด การแต่งกาย ลักษณะเคหสถาน การประกอบอาชีพ อุปนิสัยใจคอแตกต่างออกไปบ้าง ปรากฏการณ์เช่นว่านี้มีทุกแห่งในโลก ดังจะยกตัวอย่างต่อไปดังนี้

13.2 กรณีประเทศไทย

- ก. ภาคเหนือ และภาคอีสานมีเอกลักษณ์ของตนเองในทางดุริหรือนิยายท้องถิ่น

ภาคอีสานมักจะนิยมพลงจังหวะเว้า เช่น พลง “สาวบ้านแต้” หรือ “สาวฉะวัน” ทางตอนเหนือไทย หรือภาคเหนือนิยมพลงจังหวะซ้ำ เช่น พลง “น้อยใจยา”²⁴

ข. อนึ่ง สำเนียงภาษาที่ผิดเพี้ยนไปด้วย ภาคใต้ของไทยมีอนุวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัด ในลักษณะหลายประการ เช่น คนในภาคนั้นมักพูดสั้น ๆ และพูดเร็ว

ค. ในด้านประพณ์ที่แตกต่างกันก็มี เช่น การผูกข้อมือหรือทำนายครีสต์ไว้ในภาคเหนือ มีการ “รดน้ำดำหัว” ในโอกาสวันสงกรานต์ ซึ่งถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่แบบไทย และมีการให้ความสำคัญเป็นพิเศษมากกว่าในภาคอื่น ๆ

ง. ในงานนันทนาการการละเล่นก็แตกต่างกัน เช่น ภาคอีสานมีการเล่นบังไฟ

จ. ในด้านดนตรี จะเห็นว่าเพลงบางประเภทเป็นเอกลักษณ์ของภาคกลาง เช่น เพลงจ้อย รำตัด เพลงเรือ สำหรับภาคอีสานนิยมพลงหมู่ล่า การเป่าแคน

อย่างไรก็ดี การไปมาหาสู่กันระหว่างภาค การที่มีการเรียนในโรงเรียนที่มีหลักสูตรคล้าย ๆ กัน การได้ดูภาพยนตร์ การได้ดูโทรทัศน์ ทำให้ลักษณะของวัฒนธรรมท้องถิ่นลดลงไปบ้าง และมีแนวโน้มที่จะรับวัฒนธรรมแบบ-global ซึ่งไม่ใช่ว่าเป็นของภาคกลาง แต่เป็นวัฒนธรรมที่มีการส่งทอดต่อมากทางสื่อมวลชนอย่างมาก คือ การรับวัฒนธรรมตะวันตก ดังจะเห็นได้จาก การนิยมพลงสากล การแต่งกายแบบสากล เป็นต้น

13.3 กรณีสหรัฐอเมริกา

ความแตกต่างของภาคต่าง ๆ ของประเทศหรืออนุวัฒนธรรมแห่งท้องถิ่นมีปรากฏ เช่น คนในกลุ่มลัทธิที่เรียกว่า แอบอังกฤษใหม่ หรือ New England (เช่น นิวแฮมเชียร์ โรดไอส์แลนด์) แตกต่างกับคนทางภาคใต้ (เช่น เท็กซัส) และคนภาคตะวันตก เช่น (แคลิฟอร์เนีย)

13.4 กรณีปากีสถาน

อนุวัฒนธรรมที่แตกต่างกันเห็นได้ชัดระหว่างผู้ที่อยู่ปากีสถานตะวันตกและตะวันออก และความแตกต่างระหว่างภาคนี้ได้ขยายรุนแรงจนกลายเป็นสองครम และทำให้ประเทศเกิดใหม่ คือ บังคลาเทศ ซึ่งได้แก่ ปากีสถานตะวันออกเดิม คนบังคลาเทศมีเชื้อสายแบงก้า และแตกต่างกันในเรื่องนิยมทางศาสนา กับปากีสถานตะวันตก

²⁴การสะกดต้องใช้ไม่ “ๆ” เพราะหมายถึง ไข้ หรือชัย ไม่ใช่ “ใจ” ในความหมายของภาษาภาคกลาง

14. อนุวัฒนธรรมทางอาชีพ (occupational subculture)

14.1 ผู้ที่ประกอบอาชีพแต่ละอาชีพอาจจะมีแบบหรือวิถีการดำรงชีวิตแตกต่างกัน (life-styles) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะอาชีพนั้น ๆ ด้วยเช่นกัน คือ

ก. ชาวไร่ชาวนาอยู่ในวิถีแห่งการดำรงชีวิตแตกต่างจากชาวสวนหรือชาวประมง

ข. ตำรวจและทหารอยู่ในวงการแห่งระเบียบวินัย และทัศนคติแตกต่างกับพลเรือนบ้างไม่มากก็น้อย

ค. ผู้ทำเหมืองแร่ย่อมมีอนุวัฒนธรรมแตกต่างจากผู้ทำสวนยาง

14.2 กรณีอินเดีย

ในอินเดียความแตกต่างในเรื่องอนุวัฒนธรรมของแต่ละอาชีพมีอย่างมากจนก่อให้เกิดระบบวรรณะ (varna) ขึ้นมา

ก. วรรณะใหญ่ ๆ ของอินเดียมีด้วยกันทั้งหมด 4 วรรณะ คือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ (พ่อค้า) ศูนย์ (ผู้ใช้แรงงาน)

จัณฑาล หรือ “ผู้ที่แตะต้องไม่ได้” (untouchable) คือ ถือว่าตัวต้องจอนอยู่นอกระบบวรรณะ แต่เมหاتมะคานธี ผู้ได้รับฉายาว่าบิดาแห่งอินเดียยุคใหม่ได้พยายามยกสถานภาพของพวากจัณฑาลด้วยวิธีการต่าง ๆ รวมทั้งด้วยการให้ฉายาใหม่ว่าเป็น “ harijan ” (Harijan) ซึ่งแปลตามตัวอักษรว่า “ได้แก่ “ผู้เกิดจากพระเจ้า” คือถือว่ามีฐานะเท่ากันทุกคน เรียกได้ว่ามี “ความเสมอภาค” ภายในระบบวรรณะที่แบ่งออกเป็น 4 วรรณะใหญ่ ยังมีการแยกออกเป็นวรรณะย่อยหรือ ชา-ติ (jati) ชา-ติ (เขียนไม่ติดกัน) หมายถึง การแยกประเภทบุคคลออกเป็นกลุ่มอาชีพย่อย ๆ อีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่า แม้ชูชากจะเป็นพราหมณ์ (วรรณะ) แต่ ชา-ติ (วรรณะย่อย) ของชูชากนั้น คือ พราหมณ์ประเทกภิกขุอาจารย์ ไม่ใช่พราหมณ์ที่มี ชา-ติ เป็นนักบวชหรือผู้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ จะยกตัวอย่าง ระบบวรรณะ โดยเรียงลำดับจากที่สูงสุดไปยังต่ำสุดดังนี้คือ

(1) วรณะพราหมณ์ - แบ่งออกเป็น ชา-ติ เช่น พราหมณ์ทางพิธีกรรม พราหมณ์ทางการสอนหนังสือ ฯลฯ

(2) วรณะกษัตริย์ - แบ่งออกเป็น ชา-ติ เช่น ผู้มีอาชีพเป็นนักปកครองทหาร นักปกครองพลเรือน ผู้ทำหน้าที่บริหารต่าง ๆ ฯลฯ

(3) วรณะแพศย์ - แบ่งออกเป็น ชา-ติ เช่น ชา-ติ หรือ ผู้มีอาชีพเป็นพ่อค้าของชา ผู้มีอาชีพค้าเนื้อสัตว์ ผู้มีอาชีพขายที่ดิน ฯลฯ

25) ได้มีสาขาวิชาสังคมวิทยาที่เรียกว่า สังคมวิทยาการอาชีพ (sociology of occupations)

(4) ວຽກສຸກ - ແບ່ງອອກເປັນ ທາ-ຕີ ຄືອຸ້ມໍາອາຊີພເປັນກຣມກ ຜູ້ມໍາອາຊີພເປັນ ທາວໄຮ້ຫາວານາ ລາວ

ແຕ່ລະວຽກແລະແຕ່ລະທາ-ຕີ ເຫັນຍ້ອມມືຂົນບປິບຕິ (ritual) ລືລາຫົວອຸປະບບບ ແທງການດຳເນີນຂີວິຕ (life-style) ຂອງຕະເອງ ອັນເຮັກໄດ້ວ່າເປັນ “ອຸ້ນວັດນຫຣມຂອງກາອາຊີພ” ທີ່ແຕກຕ່າງຈາກກຸລຸມຜູ້ປະກອບອາຊີພ (ຄືອ ຕາມວຽກ ຢ່ວອຕາມ ທາ-ຕີ) ອືນ ຈ

15. ບຣີເວນວັດນຫຣມ (Culture areas)

ວັດນຫຣມປາກູໂຢ່າຕາມທີ່ຕ່າງ ຈ ຄືອໃນສາພາທາງກູມືຄາສຕ່າງທີ່ໄມ່ເໝືອນກັນ ດັ່ງນັ້ນຈຶ່ງ ມີຄັພທໍເຮັກວ່າ “ບຣີເວນວັດນຫຣມ” ເກີດຂຶ້ນ ດັ່ງຈະອົບຍາຍຕ່ວໄປ

15.1 ນີ້ຍານ

ກ. ຄຳນິ້າມທີ່ໜຶ່ງ “ບຣີເວນວັດນຫຣມ” ມາຍຖື່ງ “ພື້ນທີ່ແທ່ງໜຶ່ງທີ່ວັດນຫຣມ ອັນມີລັກໝະແດ່ນເພາະຕ້ວ (ລັກໝະແດ່ນເພາະຫຼືເອກລັກໝະ)” ຄຣອບຄຸນອູ້ຍ່າງ

ບ. ຄຳນິ້າມທີ່ສອງ ບຣີເວນວັດນຫຣມ ໄດ້ແກ່ “ສ່ວນໜຶ່ງຂອງມຸ່ນໜູ້ຍ່າດີທີ່ມີວັດນຫຣມ ຄລ້າຍຄລຶ່ງກັນ ໂດຍຄວາມຄລ້າຍຄລຶ່ງນັ້ນທຳໄໝມີກາຣຍອມຮັບ ຢ່ວອປິເສນວັດນຫຣມໃໝ່ ຈ ໃນ ອັດຕາສ່ວນເດືອກກັນ²⁶

15.2 ປະເທດຂອງບຣີເວນວັດນຫຣມ

ກ. ນັກວິຊາການບາງທ່ານສື່ວ່າທັງໂລກເປັນບຣີເວນວັດນຫຣມເດືອກກັນ ຄືວັດນຫຣມ ແທງຄວາມເປັນ “ມຸ່ນໜູ້ຍ່າງ” ຂອງໂລກ ທີ່ແຕກຕ່າງຈາກມຸ່ນໜູ້ຍ່າງຫຼືອສິ່ງມືຂີວິຕອ່າງອື່ນ ເຊັ່ນ ກຣົມຂອງ ນວນນິຍາຍຫຼືອຈິນຕາກາຮເກີຍວັກບັນມຸ່ນໜູ້ຍ່າຍນອກໂລກ ຢ່ວອຕ້ວ E.T. (Extra Territorial) ທີ່ແປລດາມຕ້ວ ອັກໝຣວ່າ “ຜູ້ອູ້ນອກພິກພ”

ຂ. ນັກວິຊາການບາງທ່ານສື່ວ່າມີບຣີເວນວັດນຫຣມໃນຮູບປັບອົງເຊີກໂລກ “ຕະວັນອອກ” ແລະເຊີກໂລກ “ຕະວັນຕກ” ຄືອແປ່ງເປັນຮະດັບເຊີກໂລກ ຕ້ວອຢ່າງ ຄືອ

(1) ບຣີເວນວັດນຫຣມຕະວັນຕກ (Euro-American culture area) ທີ່ໝາຍຖື່ງ ວັດນຫຣມຂອງຫາວຸໂປະແລະຄນີເນສທຽວອເມົຣິກາ ລັກໝະແດ່ນສໍາຄັນໄດ້ແກ່ ກາຣໃຊ້ກາໜາທີ່ຮາກຄັພທໍ ມາຈາກກາໝາລາຕິນ ກາຣມີສາພເປັນສັ່ນຄມອຸສສາຫກຮມ ແລະກາຣມີຄນສ່ວນໃໝ່ນັ້ນສື່ວ່າ ຄຣິສເຕີຍນ ເປັນຕໍ່ນ

²⁶ດູ້ກໍາຈຳກັດຄວາມທ່ານອົງເດືອກກັນໃນ P. Fairchild. *Dictionary of Sociology and Related Sciences*. Littlefield, 1959. ກາຍໄສ້ເວື່ອງ “Culture Area”

(2) บริเวณวัฒนธรรมตะวันออก (Oriental culture area) หมายรวมถึง อินเดีย จีน และประเทศไทย ฯ ในเอเชีย ลักษณะสำคัญมักเป็นในรูปของวัฒนธรรมรวมที่คำนึงถึง “หน้า” คือเป็นห่วงเรื่อง “เกียรติ” หรือ “ศักดิ์ศรี” ดังจะเห็นได้ว่าหากมีการมองหน้ากันก็มักเกิดเรื่องได้ง่าย นอกจากมีความต้องกันไว้วัฒนธรรมแบบตะวันออกเป็นแบบเกษตรกรรม การเศรษฐกิจหน้ากไปในทาง “การผลิต” มากกว่าการให้ “บริการ” ในสังคมแบบเกษตรกรรมจะมีถนนหนทางน้อย การคมนาคมไม่สะดวกนัก เครื่องโทรศัพท์ โทรพิมพ์ ฯลฯ มีน้อย อนึ่งการใช้เครื่องทุนแรง เครื่องจักรหรือเครื่องกลแบบอัตโนมัติ (automation) มีน้อยกว่าบริเวณวัฒนธรรมตะวันตก ในวัฒนธรรมแห่งเชิงโลกตะวันตกนิยมใช้สิ่งที่เรียกว่า “เทคโนโลยีสูง” (เรียกอื่น ๆ กันว่า Hi-Tech) ตัวอย่างคือ การใช้หุ่นยนต์ (robot) ในการประกอบรถยนต์หรือแม้กระทั่งในการตรวจคนไข้

15.3 ข้อสังเกต

ก. การแบ่งวัฒนธรรมเป็นตะวันออกหรือตะวันตก มีแนวโน้มที่จะตรงกับความเป็นจริงน้อยลง ทั้งนี้ เพราะสภาพทั่วโลกกำลังเปลี่ยนไปจนมีลักษณะคล้าย ๆ กันมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลได้เกิดขึ้นภายหลังมาสหสหภาพโลกครั้งที่สอง ประมาณ 40 ปีมาแล้ว นั่นคือ การเข้าสู่ยุค “สังคมอุตสาหกรรม” อย่างเต็มตัว และในบางประเทศนี้ เช่น สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น กำลังเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การเป็นสังคมประเทศาที่มีการใช้เครื่องทุนแรงแทนคนเกือบทั้งหมดและวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปมากจนมีลักษณะเป็น “สังคมยุคภายหลังสมัยอุตสาหกรรม” (post-industrial society)

ในยุคภายหลังอุตสาหกรรมนี้คนจะทำงานด้วยการใช้แรงน้อยลง เครื่องมือเครื่องใช้อัตโนมัติมีมากขึ้น เช่น การเปิดประตูบ้านก็อาจใช้ระบบ “การสั่งควบคุมทางไกล” (remote control) ซึ่งอาจติดตั้งอยู่ที่ในตัวบ้าน เช่นเดียวกับเครื่อง remote control ที่ใช้ในการปรับช่องต่าง ๆ ของวิทยุโทรศัพท์โดยไม่ต้องลุกขึ้นไปปรับเปลี่ยนใกล้ ๆ

ดังนั้น ผลที่ตามมาก็คือการว่างงานจะมากขึ้น การว่างงานเริ่มเป็นลักษณะของสังคมตะวันตกที่เด่นชัดมากยิ่งขึ้น

ข. อาฟริกามีสภาพหลายอย่างเป็นเอกเทศ จึงอาจจัดเป็นบริเวณวัฒนธรรมของตนเอง โดยเฉพาะก็ได้

ค. กรณี拉ตินอเมริกา (Latin America) ก็อาจแยกเป็นบริเวณวัฒนธรรมทั้งทวีป คือ ลักษณะคล้าย ๆ กันไม่ว่าจะเป็นอเมริกากลางหรืออเมริกาใต้

15.4 บริเวณวัฒนธรรมระดับชาติ

บริเวณวัฒนธรรมอาจใช้ในความหมายที่แคบลงมาอีก คือ ระดับชาติ つまり ชาติ คือ อาจถือว่า

- ก. ประเทศไทยเป็นบริเวณวัฒนธรรมหนึ่ง
- ข. ประเทศญี่ปุ่นเป็นบริเวณวัฒนธรรมหนึ่ง
- ค. สหรัฐอเมริกาเป็นบริเวณวัฒนธรรมหนึ่ง
- ง. จีนเป็นบริเวณวัฒนธรรมหนึ่ง

15.5 บริเวณวัฒนธรรมภายในประเทศ

ภายในประเทศหนึ่ง ๆ อาจแบ่งวัฒนธรรมออกเป็นบริเวณต่าง ๆ ที่อยู่ลึกไปได้อีก แยก เป็นภูมิภาคดังต่อไปนี้

- ก. สหรัฐอเมริกา อาจแยกเป็น
 - (1) บริเวณวัฒนธรรมภาคเหนือ
 - (2) บริเวณวัฒนธรรมภาคใต้
 - (3) บริเวณวัฒนธรรมภาคตะวันออก
 - (4) บริเวณวัฒนธรรมภาคตะวันตก

บริเวณวัฒนธรรมในระดับห้องถินนี้จะใช้ศัพท์ว่า บริเวณ “อนุวัฒนธรรม” แต่ ไม่มีผู้ใดใช้ศัพท์นี้ ดังนั้นจึงควรใช้ศัพท์บริเวณวัฒนธรรมตามที่ใช้กันทั่วไป

ข. ประเทศไทย

ในทำนองเดียวกันประเทศไทยอาจแยกเป็นบริเวณวัฒนธรรม คือ

- (1) ภาคเหนือ
- (2) ภาคอีสาน
- (3) ภาคกลาง
- (4) ภาคตะวันออก
- (5) ภาคตะวันตก
- (6) ภาคใต้

15.6 บริเวณวัฒนธรรมที่ยื่นออกไป

ภายในบริเวณวัฒนธรรมที่เป็นภาคต่าง ๆ ของประเทศอาจแยกย่อยออกไปอีก เช่น

ก. ภาคกลางมีบริเวณวัฒนธรรมของคนอยุธยา ถนนคราปูรุม คนลพบุรี คนนคร-สวรรค์ เป็นต้น

ข. ภาคใต้มีบริเวณวัฒนธรรมของคนสงขลา คนปัตตานี คนตรัง เป็นต้น

16. โครงสร้างของวัฒนธรรม²⁷

วัฒนธรรมในความหมายที่กว้างที่สุดประกอบด้วยหน่วยต่าง ๆ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ “หน่วยเล็กที่สุด” “cultural trait” กับ “หน่วยที่ слับซับซ้อน” “culture complex”

16.1 “หน่วยเล็กที่สุด”

หน่วยเล็กที่สุด คือ พฤติกรรมอันเกิดจากการเรียนรู้หรือผลผลิตทางวัฒนธรรมย่ออยู่ที่สุด จนเชื่อมโยงให้เล็กลงกว่าเดิมโดยมีลักษณะแบบเดิมไม่ได้ ตัวอย่างของ “หน่วยที่เล็กที่สุด” ในวัฒนธรรมทางวัฒน์ได้แก่ ตะปู ไขควง ดินสอ ผ้าเช็ดหน้า

ตัวอย่างในวัฒนธรรมทางวัฒน์ (non-material culture) คือ การจับมือ การขับรถทางช้าย มือในประเทศไทย การเคารพงาชีต แต่ละวัฒนธรรมมี “หน่วยเล็กที่สุด” เป็นพัน ๆ ชนิด

16.2 “หน่วยที่ слับซับซ้อน” ได้แก่ การรวมกลุ่มหรือการรวมเป็นชุดของหน่วยย่อย ที่สุดที่เกี่ยวพันกัน

ตัวอย่างคือ การเต้นรำ ซึ่งต้องมีจังหวะ มีดนตรี มีท่าเต้น ต่าง ๆ กัน และมีความหมาย เชิงนัยนาการด้วย อนึ่งอาจยกอีกด้วยตัวอย่างหนึ่ง คือ การสวดมนต์ การเข้าในศาสนาริพอ สมควร ฯลฯ

16.3 หน่วยที่ слับซับซ้อน จัดว่าเป็นกึ่งกลางระหว่างหน่วยย่อยสุดกับสภาพแห่งการ เป็น “สถาบัน” (institution) “สถาบัน” ประกอบด้วย หน่วยที่ слับซับซ้อนหลาย ๆ หน่วย จน กลายเป็นสถาบันครอบครัว (ประกอบด้วยหน่วยที่ слับซับซ้อน เช่น การหมั้น การจดทะเบียน สมรส การเลี้ยงบุตร เป็นต้น) หรือสถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง เป็นต้น

17. ความ “ล่าช้า” หรือ “ความล่า” ทางวัฒนธรรม (culture lag)

วัฒนธรรมไม่ว่าจะอยู่ในบริเวณใดแล้วไม่ว่าจะเป็นสมัยใดย่อมมีลักษณะแห่งการไม่ หยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

แต่อัตราการเปลี่ยนแปลงไม่เท่ากัน ตั้งนี้จึงเกิดองค์มติหรือสังกัดแห่ง “ความล่าช้า” ของวัฒนธรรม สำหรับภาษาอังกฤษที่ใช้นั้นบางครั้งใช้ว่า “cultural lag”

17.1 คำนิยาม : ความล่าช้าทางวัฒนธรรม ได้แก่ “การที่การเปลี่ยนแปลงของส่วนหนึ่ง ของกลุ่มวัฒนธรรมชุดเดียวกัน มีอัตราช้ากว่าส่วนอื่น ๆ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไปไม่พร้อมกัน และก่อให้เกิดการไม่เข้าใจกัน”

²⁷Horton and Hunt, op. cit., p. 81.

สำหรับผู้บัญญัติศัพท์ “ความล้าหรือความเนื่อยทางวัฒนธรรม” ได้แก่ นักวิชาการอเมริกันเชื้อวิลเลียม อ็อกเบิร์น (William F. Ogburn) อ็อกเบิร์นให้คำนิยามไว้ “ความเนื่อยทางวัฒนธรรม” ได้แก่ “ส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่จนเกินเลยเวลาที่เป็นประโยชน์ได้, โดยลักษณะหรือตามไม่ทันวัฒนธรรมส่วนอื่น ๆ ซึ่งแต่ก่อนหนี้เคยเกี่ยวข้องกันและกัน” (“One aspect of culture persists beyond its period of usefulness, lagging behind other elements of culture with which it was originally associated.”)

17.2 ความเนื่อยทางวัฒนธรรม 2 ประเภท

ความเนื่อยทางวัฒนธรรมอาจแยกออกเป็นสองลักษณะใหญ่ ๆ ดังนี้ :

ก. อัตราการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันระหว่างวัฒนธรรมทางวัตถุ (material culture)

ด้วยกัน คือ เปรียบเทียบระหว่างวัฒนธรรมของวัตถุอย่างน้อยสองอย่าง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (1) รอยนต์ (วัตถุธรรม) มีเพิ่มมากขึ้น ในอัตราที่สูงกว่าเนื้อที่ถนน (วัตถุธรรม)
- (2) กระสุนปืนสามารถผลิตได้เร็วกว่าตัวปืน
- (3) ข่าวจากโทรพิมพ์ยอมเร็วกว่าข่าวจากจดหมาย

ข. อัตราการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันระหว่างวัฒนธรรมทางวัตถุกับอัตถุ

เท่าที่มีการใช้ศัพท์ความล้าของวัฒนธรรมมักนิยมใช้ในความหมายนี้เป็นส่วนใหญ่ ตัวอย่างของอัตราการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เท่ากันของวัฒนธรรมทางวัตถุกับวัฒนธรรมทางอัตถุ มีดังนี้

- (1) ถนน (วัตถุธรรม) ซึ่งสร้างไว้สำหรับการจราจรแบบเก่า เช่น เกวียนสัญจรไปมา แต่ปัจจุบันมีรอยนต์ รถบรรทุก รถอื่น ๆ (วัฒนธรรมทางวัตถุ) ร่วมใช้ด้วย จึงเกิดการติดขัดไม่สะดวก และมีปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น การเกิดอุบัติเหตุ เป็นต้น
- (2) ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ที่อยู่อาศัยและโรงเรียนไม่เพียงพอ²⁸
- (3) เครื่องจักรติดไม้ (วัตถุธรรม) ทันสมัยยิ่งขึ้นแต่กฎหมาย (อัตถุธรรม) ควบคุมการทำลายป่าเกิดขึ้นช้า
- (4) โครงการวิธีใหม่ ๆ แต่วิธีการปราบยังล้าหลังตามไม่ค่อยจะทัน

17.3 ปัญหาความยุ่งยากอันเกิดขึ้นเพื่อความเนื่อยทางวัฒนธรรม

ความเนื่อยทางวัฒนธรรมทำให้เกิดผลในทางลบหรือในทางที่ไม่ favorable ใจบางประการ ด้วยกัน ได้แก่

²⁸Biesanz, op. cit., p. 69.

ก. การใช้เครื่องจักร เครื่องนําตกลง (วัฒนธรรมทางวัตถุ) มีมากขึ้น แต่ก็หมายความว่า (อวัตถุธรรม) ที่ควบคุมเรื่องการจ่ายค่าชดเชยค่านางเมื่อได้รับบาดเจ็บเพราะอุบัติเหตุจากเครื่องจักร ออกมาล่าช้าไม่ทันกับเหตุการณ์

ข. การสื่อสารหรือการผลิตอาวุธ (วัตถุธรรม) ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นมาก ในขณะที่ระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (อวัตถุธรรม) เปลี่ยนซึ่งกماไม่ทันกับเหตุการณ์ (จึงมักทำให้เกิดสงครามหรือการขัดแย้งรุนแรงเป็นภัยต่อคนจำนวนมาก)

ค. ระบบโรงงาน (วัตถุธรรม) ได้ทำให้คนต้องทำงานนอกบ้าน (อวัตถุธรรม) มากขึ้น (ผิดกับสมัยกิจกรรม) และมีส่วนที่ทำให้เกิดปัญหาทางด้านครอบครัว

ง. เมื่อมีรอยนต์ (วัตถุธรรม) เกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ตามมาซึ่ง เช่น

(1) การปรับปรุงรถไฟ

(2) ระบบการปราบปรามอาชญากรรม (ไม่มีรอยนต์)

(3) ระบบศีลธรรม จรรยาต่าง ๆ (เช่นมีกฎหมายบังคับให้มีการช่วยเหลือคนที่ถูกรอยนต์ชน เป็นต้น)

17.4 ข้อสังเกต

ก. โดยปกติมักเชื่อกันว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุธรรมเกิดขึ้นก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงทางอวัตถุธรรม แต่มีหลายกรณีที่ไม่ได้เป็นเช่นนั้น กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงทางอวัตถุอาจเกิดขึ้นก่อนก็ได้ เช่น

ตัวอย่าง คือ

(1) การต่อต้านสงเคราะห์ (อวัตถุธรรม) อาจทำให้การผลิตอาวุธ (วัตถุธรรม)

น้อยลง

(2) การเชื่อคำสั่งสอนศาสนา (อวัตถุธรรม) ว่าแก้วปูงข้ามมีอานุภาพทางแคล้วคลาดทำให้การขุดแก้ว (วัตถุธรรม) ชนิดนี้ในปลายปี พ.ศ. 2513 ในແກບຈังหวัดลำปางและลำพูน เจริญรวดเร็วมาก และหินเปี้ยวแก้วหฤทัย ในการปูนในปี พ.ศ. 2530 ณ จังหวัดบุรีรัมย์

(3) อนึ่ง มักเชื่อกันว่าหากสามารถปรับให้มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกันให้สมดุลกันจะทำให้เกิดปัญหาน้อยลงแต่ไม่จริงเสมอไป²⁹ บางครั้งต้องรอเวลาให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามครรลองเสียก่อน ตัวอย่าง ได้แก่ การที่เมื่อมีการสร้างถนนใหม่ขึ้นมา

²⁹Broom and Selznick, op. cit., p. 76

ก็จะต้องกำหนดค่าจราจรขึ้นมา หรือ เมื่อรอดแท็กซี่เกิดขึ้นและรับบังคับให้ติดมีเตอร์ (Taxi meter) กำหนดค่าโดยสารอาจไม่ได้ลงก็ได้

18. สรุป

เรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมมีมากมหาศาล และจำเป็นต้องทำความเข้าใจให้เจ้มชัด เพราะเป็นสาระสำคัญยิ่งทั้งทางสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา

ดังเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า “สังคม” และ “วัฒนธรรม” เป็นเสมือนสองด้านของเหรียญกษาปณ์อันเดียวกัน การเป็น “สังคม” คือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและการเข้าใจวัฒนธรรม คือ ผลิตผลหรือพฤติกรรมและสิ่งที่เกิดขึ้นโดยมนุษย์จัดได้ว่าเป็นหัวใจของสังคม-วิทยา มนุษยวิทยา

อนึ่ง ในยุคที่เพื่องานพฤษศาสตร์ จะพบว่ามีการขยายขอบเขตแห่งการใช้ศัพท์ “วัฒนธรรม” มา ก ตัวอย่าง คือ ศัพท์ “วัฒนธรรมทางการเมือง”³⁰ (political culture) ซึ่งหมายถึง ความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ และความรู้สึกของการเมือง คือ ที่มีผู้นำทางการเมือง ลัทธิการเมือง รูปแบบการเมือง ฯลฯ

contraculture

ปฏิวัฒนธรรม หรือ
วัฒนธรรมต่อต้าน

ในสังคมเชิงซ้อน (complex society) การจัดระเบียบ

ทางบรรทัดฐานของกลุ่มอยู่ของสมาชิกจะมีลักษณะที่ไม่ลงรอยกับบรรทัดฐานของสังคมใหญ่ ผู้บัญญัติศัพท์นี้คือ ยิงเกอร์ (Yinger) หมายถึง ในสังคมใหญ่ หรือ สังคมเชิงซ้อน มีการจัดระเบียบทางบรรทัดฐานอยู่แล้ว ก็มักจะสร้างให้ผู้ที่มีส่วนร่วมทางสังคมบางกลุ่มนี้ความขัดข้องและความขัดแย้งทางใจ จนกระทั่งไม่ยอมรับค่านิยมทางสังคมใหญ่บางด้าน แตกต่างจากอนุวัฒนธรรม หรือวัฒนธรรมย่อย (subculture) พวกติดยาเสพติด อิบปี หรือ บุปผาชน ถือว่าเป็นกลุ่มพวงวัฒนธรรมต่อต้าน

³⁰ อาจดูได้ในหนังสือโดยบรรพต วีระสัย. สังคมทางการเมือง. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2528

melting pot doctrine หลักการผสมผสานทางวัฒนธรรม	เป็นแนวคิด เรื่องการนำเอาวัฒนธรรมจากโลกเก่าไปสู่โลกใหม่ (คือสหัสข้อมerican) โดยผู้อพยพรุ่นใหม่นำเข้าไปผสมผสานกัน ทำให้เกิดรูปแบบวัฒนธรรมแบบอเมริกันขึ้น ตรงข้ามกับการรับวัฒนธรรมแต่ฝ่ายเดียว และที่มา cultural pluralism
socialization การอบรมให้เรียนรู้-ระเบียบสังคม, สังคม-ประภณฑ์	ในสังคมวิทยา และจิตวิทยาสังคม เป็นกระบวนการที่บุคคลได้เรียนรู้ และเติบโตที่จะมีพฤติกรรมของมาตามมาตรฐานของวัฒนธรรมของตน บางทีก็จะใช้เหมือนกับคำ การเรียนรู้ (learning) ปกติจึงขึ้นอยู่กับชนิดของการเรียนรู้ตามบทบาท และการยอมรับของกลุ่ม ในเศรษฐศาสตร์ใช้คำนี้หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาของเศรษฐกิจแบบโซเชียลลิสม์ สำหรับในมนุษยวิทยา บางทีใช้คำ enculturation ซึ่งหมายถึง socialization
symbolic interactionism การสังสรรค์ด้วยใช้สัญลักษณ์	ในจิตวิทยาสังคมเน้นหนักทางสังคมวิทยา เป็นทฤษฎีที่ว่าพฤติกรรมของมนุษย์ที่เด่นที่สุด เป็นผลผลิตจากความจริงที่ว่ามนุษย์ท่านั้นเป็นสัตว์ที่สามารถแสดงสัญลักษณ์ กล่าวคือ มนุษย์ได้พัฒนาเครื่องหมายต่าง ๆ จนกลายมาเป็นภาษา และซึ่งต่อมาได้กลายเป็นเครื่องมือสำหรับการถ่ายทอดวัฒนธรรม และใช้เครื่องมือนำไปสู่ความสัมพันธ์ทางสังคม (ในความหมายที่ยังนี้ เมื่อต้องอาศัยความคิดหรือการสนทนาก็ใช้คำว่า symbolic interaction) โปรดสังเกตว่าในงานของ约瑟夫 เออร์เบอร์ท มีด คำว่า social behaviorism จะถูกใช้ในความหมายซึ่งปัจจุบันเรียกว่า symbolic interactionism